

Intertestualitatea abiaburu: Haranburu Materrearen harrobian

**Intertextualidad en ejercicio: Haranburu, deudor de
Materre**

**Point de départ de l'intertextualité: Haranburu
débiteur de Materre**

**Starting from intertextuality: Haranburu's debt to
Materre**

SALABERRI MUÑOIA, Patxi
Euskal Herriko Unibertsitatea (EHU/UPV)

Noiz jaso: 2014-02-14
Noiz onartua: 2014-04-28

Euskera. 2013, 58, 2. 631-686. Bilbo
ISSN 0210-1564

Originaltasun-eskalarik finkatzeko xede orotatik at bada ere, honako lan honek intertestualitatearen problematikari heltzeko talaia egokitzat iritzi dio Joanes Haranburuk 1635ean argitaratu zuen *Debocino escuarra, miraila eta oracinetegua* liburuari. Izan ere, lar gibelatua da gure literatura klasikoan idazlanen arteko lotura eta filiazio-lerroak azaleratzeko jarduera. Bestelako iturburu azterketa saihestu gabe, bereziki Haranburuk Estebe Materren harrobiarekin dituen zorretan sakontzea eta haietako funtsezkoenak nabarmentzea izan da oraingo artikulu honen ahalegin nagusia.

Hitz-gakoak: Euskal Literatura, XVII. mendea, Intertestualitatea, Haranburu.

Este artículo, alejado de toda pretensión de fijar escalas de originalidad, considera que el libro que publicó Joanes Haranburu en 1635 *Debocino escuarra, miraila eta oracinetegua*, puede ser una atalaya adecuada desde donde afrontar la problemática de la intertextualidad. En nuestra literatura clásica se ha demorado demasiado el trabajo de poner en relación los trabajos que se publicaron en aquella época y las filiaciones de sus autores. Sin descartar otro tipo de fuentes, la pretensión de este artículo ha sido investigar lo que debe Haranburu a la obra de Estebe Mater y destacar los aspectos mas importantes de esa influencia.

Palabras clave: Literatura Vasca, siglo XVII, Intertextualidad, Haranburu.

Cet article, loin de prétendre fixer des échelles d'originalité, considère que le livre que publia Joanes Haranburu en 1635, *Debocino escuarra, miraila eta oracinetegua*, peut être la tour de guêt adéquate depuis laquelle ont peut affronter la problématique de l'intertextualité. Dans notre littérature classique on a trop tardé à mettre en relation les travaux publiés à cette époque et les filiations de leurs auteurs. Sans écarter d'autres sources, la préention de cet article a été d'étudier ce que doit Haranburu à l'oeuvre d'Estebe Mater et de souligner les aspects les plus importants de cette influence.

Mots-clés: Littérature Basque, XVIIe siècle, Intertextualité, Haranburu.

Without any pretensions to establishing degrees of originality, the book *Debocino escuarra, miraila eta oracinetegua* published by Joanes Haranburu in 1635 could be an appropriate vantage-point from which to consider the issue of intertextuality. We have been excessively slow to elucidate the links and derivations between works of our classical literature. Without rejecting the possibility of other sources the primary effort in the present article has been that of clarifying what Haranburu owes to the work of Esteban Materre and highlighting the most important features of his debt.

Keywords: Basque literature, 17th century, intertextuality, Haranburu.

1.

Euskal literatura zaharraren baratzari, sarri edo bakanka, ikustalditxoren bat egin ohi dionak ondo asko dakien bezala, gurean ez da originaltasunarena gehiegi balioetsi izan den ezaugarri suertatu. Arrazoiak, ageriko, eta bereziki sinesmen erlijiosoen eraginez landutakoen sailean, han luzaroan ez baitzaio egun ia hil ala bizikotzat hartzen den jabego eta *copyrighten* kezka ekonomiko-erromantiko-nartzizista horren barneratzeari lehentasunik eman.

Ez gutxitan, gainera, nabari geratzen da sail hartako ortuzain gehienek erein izan dutela, zeinek bere alorrean, inguruko auzoak landutakoetatik jasotako hazirik, eta baita, behar izan dutenetan, aurrekoen zein albokoan lastorik erabili ere. Eta baratze-bisitari gazteagoek okerrago deritzotena, gehienetan, esker gaiztoko laborarien antzera, isil-isilik eta estimatze-frogarik agertu gabe urrundu izan zaizkigu gure baratzezainok.

Kasu harrigarrien artean, Axular katoliko-kontrarreformistarena. Aspaldi argitaratua da nola urdazubiarrak, Erromako debekuei muzin eginik, «erabili» zuen (irakurri eta mailegu zenbaitetarako erabili, alegia) Leizarraga kalbindarraren *Testamendu Berria* erdeinatua eta debekatua (ikus Salaberri 2000). Eta, esan bezala, erabilitako hazi-lastoen jatorriaz ezer adierazi gabe.

Haren eskergabetasunaren aringarri gisara, aitortu behar da disidentzia ideologikoarekiko konfraternizaziorik erakutsi nahi ez izatea izan zitekeela ebaska jokatzearen arrazoi nagusietako bat, bestela jokatzearen ondorioz, bai orduan eta bai orain, ortua eta ondasun materialak baino bizitzarako preziatuago den beste zerbait galtzeko arrisku erreala etor baitzekiekeen idazleei segidan.

Baina Axular handiak Materre fraide predikari apalaren baratzetik ere jaso zuen aitortu eta eskertu gabeko alerik (Salaberri 2000). Eta horretan ez dirudi bere burua «edekia» ikusteko arrisku larriak bulkatu zionik jokabide ezkutatzaile hartarantz.

Izan ere, XIX. mendera bitartean aski ohikoa, onartua eta hobendun-markarik uzten ez zuena gertatu da nonahi idazleen artean isilkako jarrera mailegatzaille hori; are onetsiago –eta gurean ugari ziren idazle erlijiosoetan

barkatuago eta «benedikatuago»–, asmo garai eta espiritualak xede, inorenetik mailegatutakoek autoreek burutu behar zituzten obra kateketiko-pastoralak hobetzeko helburua zutenetan.

Euskal Literatur Sistemaren barneko mailegatze-jolasen eta testu-zorren auziaz ari gara bereziki, jakina, ez kanpokoez, nahiz eta, Leizarragak berak ageriago (itzulpenak burutzea baitzen haren lana) eta Axularrek ezkutuago erakutsi bezala, gure hizkuntz mugez haratagoko literaturekiko zor-maila ere mespretxagarria ez den¹.

Ildo horretan, eta dagoeneko Materre ere aipatua dugunez, ezin ahantz daiteke lehen euskal idazle kontrarreformistaren *Doctrina Christiana* ere korrsario-patentea bekokian jaio zela mundura. Aurreko eta ondoko dotrina guztiak bezalatsu, erantsi beharko litzateke jarraian, ez baita ezagutzen obra kateketikoak baino originaltasun gutxiagoko lan «originalik»². Izan ere, ideologia (erlijio) baten hedapena eta proselitismoa bilatzen dituzten testuek definizioz behar dute trinko kodetuak eta itxiak izan, maiz asko jatorrizko iturria (bat eta bakarra, gehienetan) tonu ezberdinetako uren artean ezabaturik utzi nahi izaten badute ere³. Berezko daramatzate, hortaz, desbideraketarik ahalbidetuko ez duen testu kanoniko bakar batean oinarritzeko premia, eta hartatik, funtsezkoena bederen, «mailegatze»koa.

Agidanez, bada, euskal testu-mota horien lehendabiziko erredakzioak beste hizkuntzetan moldatutako bertsioetatik abiatuz burutu izan dira beti,

¹ Axularren liburuak gaztelaniazko literaturarekin izandako loturez eta konkordantziez, ikus Salaberri 2001.

² Katiximen «originaltasuna»z ari garelarik, gogoratu beharrekoa da Trentoko kontzilioaren ondoren Pio V.a elizburuaren aginduz kaleratu zen Erromako Katiximak berak ere (1566) beste katixima nabarmen bat izan zuela iturri: Bartolomé de Carranza gotzainaren *Comentarios al Catecismo Christiano* (1558) izenekoa (ikus García Suarez 1970 eta Rodríguez 2009).

³ Pio V.aren katixima izan zen Eliza Erromatarraren sinesmenaren azalpen bateratu ofiziala eta, teorikoki bederen, gainerako *doctrina* katolikoen iturburua. Halere, fortuna desberdineko *sumarioak* eta *doctrina*-garapenak prestatu ziren elizbarruti gehienetan. Pentsatzekoa da, beraz, haietakoren bat izango zela Materrearen «harrobia». Tolosako Raymond Colomiez inprimatzaileak kaleratu zuen *Sommaire de la Doctrine Chrestienne* lana ([1616] 1621), esaterako, ez dirudi haren *declarinotik* (bigarren parte osatzen duen ataletik, hain zuzen) urruti dagoenik.

ez hutsetik hasita. Eta lehenengo zorrak ere haiekiko izan ohi dira, eskuarki. Gero, bigarren urrats gisara etorri izan dira etxe barneko maileguak eta haiei dagozkien zorrak.

Maizki, kanpoko idazlanetatik eginiko lehen «testu-garraiatazea», arrazoi bategatik (egilearen ospea, obraren garrantzia...) edo bestegatik (merkatua irabazi beharra, etab.), aski aitortua suertatu izan da euskal literaturaren historian. Astete-Ripaldarenak⁴ ageriko oinarri hartu dituzten *dotrimetatik* hasita (Kapanaga, etab.), adibidez, ez da ez dakienik Richelieu-k taxututako katixima euskaratu zuela Pouvreauk (*Guiristinoaren Dotrina*, Paris, 1656) edota Ubillos-ek Fleury-ren *Catéchisme Historique* gureratu zuela (*Christau doctriñ berri-ecarlea*, Tolosa, 1785), etab. Eta aise ugarituko litzaizkiguke etsenplu aitortuak darabilgun kronologiatik gehiago urruntzen hasiko bagina.

Guztiarekin ere, bigarren urratsa da oraindik ilun dagoena. Hau da, jadanik etxekotzat ditugun obren arteko antz eta paralelismoen identifikazioa, erroldatzea eta, *last but not least*, haien originaltasun-mailaren kalibratzea eskatzen dituen.

Eta aitzakia horrekin ekin diogu Joanes Haranbururen obra konkordantzien identifikazio-arlorra ekartzeari, besteak beste, haren «jokamolde garraiatzailea» noraino iritsi zen baloratu ahal izateko, baina, batik bat, horrek guztiak euskal literaturaren sorkuntzaren historian ere argi egin lezakeelako.

Inork ez beza, dena den, intertestualitatearen arakatzeko-lan honetan aiherririk suma Haranbururekiko, ez aldeko eta ez aurkako, ez behintzat erlijiozko idazkiek sorrarazi ohi dituzten asperduretatik haratagokorik. Esan bezala, gure literaturaren originaltasun, lotura eta filiazio-lerroak finkatzeko nahiak bideratu baitu lan hau.

Gainera, honela, eta azken muturreko konklusio gisara balitz ere, beti jakin ahal izango litzateke gure klasiko zaharren batek behintzat irakurle arduratsuren bat edo beste izan duela urteetan barrena eta, garrantzi gehia-

⁴ Zuzenago litzateke, Resines-en tesia aintzat hartuz gero, «Astete» delakoaz bakarrik mintzatzea, eta ez Astete-Ripaldaz. Hark dioenez, «se puede afirmar, en un juego de palabras, que Astete no sólo escribió el 'Astete', sino también el 'Ripalda', y que Ripalda no escribió el 'Ripalda'» (Resines 1997, 248).

gokoa dena, onuraren bat ere atera diola idazteak berez ekarri ohi dituen lan eta penen emaitzari. Eta hori, zeruko loriaren bidean izanik ere, oso da kontsolagarri eta itxaropenezko negarrezko literatur haran honetan.

Hurrengo lerrootan, beraz, saratarraren *Debocino escuarra miraila eta oracinotegua* (Bordele, 1635) izeneko liburua⁵ izango dugu mintzagai nagusi⁶.

2.

Agerian da debozio-liburu bat ehuntzea izan zela Haranbururen xedea eta, frantziskotarra –eta, ondorioz, ordenaren propagandista– zen heinean, baita ere San Frantziskoren Heren Ordenaren Erregela agertzea. Funtsean debozio-liburua, edonola ere.

Argitaratzeko baimena sinatu behar zuen Fraide Probintzialak egoki laburtu zuen haren izaera: «un livre intitulé *petit miroir de devotion*, contenant aussi la Regle du tiers Ordre de nostre Pere S. François» (a2, aurkia). Besterik gabe.

Kanpora begira, ordea, zertxobait osoago zeritzon Haranburuk liburu hartan eskaintzen zuenari: *Debocino escuarra, miraila eta oracinotegua*. Alabaina, azpituluan zehaztu zuenak ez du hain argi azaltzen izenburuan iragarritakoa: *Virginaren debocinoa, marinelena, eta san Francesen heren Ordena, berce anhitz debocinozco othoitcequin [...]*⁷, honen arabera ezin baita egokiro

⁵ Vinsonen ustez (1984 [1891-1898]), honako edizio hauek izan zituen Haranbururen liburuak XVII. mendean barrena (desagertuak, parentesi artean): 1635, [c.1642], [c.1660], c.1690a eta c.1690b (ikus bitez, batik bat, 1898ko *Bibliographie de la Langue Basque. Complement et supplément* delakoaren «Additions et corrections» atalean egindako zuzenketak).

⁶ Gogoan izan bedi ez dela hemen bestelako ediziorik aintzat hartuko. Batetik, esan bezala, Haranburuk 1642. urtearen inguruan argitaratu omen zuenaren alerik ezagutzen ez delako (nahiz eta liburutegi larriren batean, Vinsonen oharren irakurketa gaiztoa medio, ordukotzat azaltzen den oraindik askoz beranduagoko edizioren bat). Eta bestetik, ezagunak diren 1690(?)eko argitalpenen egitura –nonbait 1660(?)koarena bezalaxe–, Harizmendiren hegatsak moldatua delako, eta erroitik moldatua hain zuzen, bai kapituluaren eta gaien ordenari zegokionez eta bai edukiar berari ere. Haietan oinarriturik, bada, nekez jakin liteke zer den saratar batena eta zer bestearena.

⁷ Edukia laburtzen hastean, halere, bestelako hitzik erabiltzen du «obraren iabeac»: «[...] hargatic nic ere *dotrina* hau çure beguien aitcinera athera dut [...]» (e2, aurkia; gurea da letra etzana).

antzean non bukatzen den iragarritako «deboçinoa», zeri deitzen zaion «mirailla»⁸ edota norainokoa den «oracinotegua»ren edukiera⁹.

Printzipioz, baina, badirudi San Frantziskoren Ordenaren Erregelari de-dikatutako atalaz gainera, honako hiru azpimultzoak bereizi nahi izan zitue-la autoreak: Ama Birjinaren debozioarena, marinelentzat espresuki presta-tutako debozioarena eta bestelako otoitzez osatutakoa.

Nolanahi ere, liburuia ikuskatzean estilo bereko multzo desberdinak atze-maten direla esan liteke, eta ez beti egungo zein garai hartako logika eta oreka-formulekin erraz esplika daitezkeenak.

Liburuaren «parteak», esaterako, ez datoz beti bat Haranburuk xedatu-tako multzokatzearekin. Horregatik –eta agian beste esanahi bat eman nahi izan bazion ere–, ez zitzaion Harizmendiri arrazoirik falta «hirur partetara, la- [sic]¹⁰/ na duçu partitu» idatzi ondoren, honako bukaera eman zionean adiskidearen lana laudatzeko laukoari: «Hirurcatze hunez,/ *mysterioz handi-tu*» ([e3], ifrentzua; gurea da letra etzana). Zinez handitu baitzuen Haran-buruk –barka bekigu lizentziaren maltzurkeriatxo– taxutze horren kohe-rentziaren misterioa¹¹.

Ikus ditzagun arreta gehiagorekin liburuari emandako taxuketa eta edukia.

Hasi, lehen partea dirudien «Eguiazco guiristinoen egunorozco exerci-cioa» delakoarekin hasten da saratarraren obra (1-124 orrialdeetan barrena

Geroago helduko diogu «dotrina» hitza erabiltzeko arrazoiaren arazoari.

⁸ Euskarazko *mirail* (*ispilu*) izena, frantsesezko *miroir* delakoa bezala, Erdi Arotik aurrera tradizio kristauan latinezko *speculum* hitzari eman zitzaion adierarekin emana da Haranbururen liburuaren izenburuan, hots, izaera didaktikoa eta asetikomorala zuten obrak izendatzeko izentzat.

⁹ Liburuaren onespena dagien Saubat Ihartze gotzainak, adibidez, «oracino manual» hustzat de-finitzen du Haranbururen lana; birritan, gainera.

¹⁰ Modu ez beti erregularrean lerrokatuak izan ziren arren, 6/7a ereduko zortzi lauko osatzen dira Harizmendik liburu honen egilea laudatzeko prestatu zituen bertsoak. Bost bat aldiz gertatzen den konposatze-akats horretaz ohartaraztera dator, bada, [sic] horren tartekatzea.

¹¹ Harizmendi bera izan zen handik urte batzuetara Haranbururen liburuia zeharo moldatu zuena, besteak beste, idazlanak ments zuen koherentzia (teo)logikoari ere nonbait «arrimu hobea» eman behar zitzaiola uste zuelako.

garatua). Halere, orri-buruetan izenburu nagusia («*Egunerozco exercicioa*») mantentzen duten orrialdeak 1-26 bitartekoak baino ez dira, eta, eduki gisa, autoreak nolabaiteko *nahas-mixa* eskaintzen du bertan. Hau da, gauza berdinak bailiran (eta ortotipografia berdina erabiliz), zeinatzearen esanahia azaltzarekin hasi eta otoitz-formuletara igarotzen da jarraian (aitagurea, agurmaria eta kredoa), ondoren Ama Birjinari otoitza eta aginduen atala (Jainkoarenak eta Elizarenak) datorrelarik.

Ordo doctrinae bitxi horren harikoak dira hurrengoak ere (inolako kategorizazio tipografikorik gabekoak, gainera): «Cofessio generala»ri eskainitako orrialde eta erdia, ostia «errecibitcean» esan ohi den formula laburra eta «meça»ri dagozkion hainbat otoitz («Meça hastean», «Sacramendu saindua alchatcean», «Calitça alchatcean»). Segidan, eta taxuzko gradazio doktrinalik gabe, egunean zehar egin beharreko otoitzak¹² eta ohiko irakasgaiak¹³.

Bat-batean, eta irakurlearen harridurarako, 27-36 orrialde-buruetako tituluak gai berriak lantzeari ekingo zaiola adierazten du, «*Vertuteac eta Vicioac*» hain zuzen ere. Azpiatal hori «Bekhatuez» izeneko argitzapen moduko batekin hasten da eta beste hainbat gai landuz jarraitzen du¹⁴.

Nabarmendu beharrik ez dago: ondoko azpiataltxoak ere tonika eta ortotipografia berdinarekin mantentzen dira, nahiz tematikoki bederen aurrekoetatik desberdinak izan, «arrosarioa»ren inguruko misterioez baitihardute. Aitortu behar da, halere, orri-buruetako izenburuak argi uzten duela

¹² «Goiceco othoitça» eta «Arraxeco»a, «Etcitean eta iaiquitcean contricinoa», «Lanari lotcean othoitça», «Lana uztean othoitça» eta «Orenac deraunsanean».

¹³ «Hirur vertute Theologalac», «Laur vertute cardinalac», «Gorputceco borz sentimenduac», «Eliçaco çazpi Sacramenduac», «Espiritu sainduaren çazpi dohainac», «Espiritu sainduaren hama bi fruituac», «Çazpi bekhatu mortal buruçaguiac» eta «Hauquen contraco çazpi verthuteac».

¹⁴ Honatx: «Gorputceco çazpi obra misericordiazcoac», «Arimaren çazpi obra misericordiazcoac», «Corci dohaxutasunac», «Espiritu sainduaren contraco sei bekhatuac», «Penitentiaren cofessioco hirur pontuac», «Perfect içaiteco hirur conseilluac», «Iaincoaren aiticinean mendecu eske auden laur bekhatuac», «Berçeren bekhatuan partale eguiten garen bederatci manerac», «Arimaren hirur exaiac», «Guïçonaren laur azquen finac», eta amaiera gisara edo, «Hirur gauca generalqui iaquiteco ditu guiristinoac» izeneko irakaspena, printzipioz guztiaren aurrean hobeto, ustez, zego-keena.

«*Virginaren debocinoa*» dela 37-124 bitarteko orrialdeek jorratzen duten edukia.

Arrosarioaren atalari bukaera emateko, «Frances de Sales»en «khoraco arrosarioa» esateko «manera» azaltzen da, aurretik «Gaztei abisua» delakoa eskaintzen delarik.

Baina berriro harrigarritasunari lekua utziz, eta tipografikoki ere beste parte baten hasiera lirudikeen arren¹⁵, «Iesu Christo Iaunaren eta hunen dignearen vicitcearen eta heriotcearen mysterioen sumarioa [...]» delakoa «*Virginaren debocinoa*»ren atalean mantentzen dela adierazten dute orriburuetakozko izenburuek. Arrosarioa bera funtsezko lokarri.

Hurrengo orrialdeetan Ama Birjinaren debozioari dagozkion gaiak aurki daitezke¹⁶.

«Bigarren partea» izenarekin datorren atala inolako sarrera esplikatzaile-rik gabe hasi eta 125-413 orrialdeetan zehar garatzen da.

Atal mardulena izanik (ia 300 orrialde orotara), *saski* erraldoi baten formatua dauka oro har, mota guztietakoak eta ondozkatu gabe agertzen baitira bere barruan otoitzak: igandekoa, astelehenekoa, asteartekoa..., done Martiarena, konfesatu aurrekoa, ondokoa, defuntuena, kontsolatzekoa,

¹⁵ Egia esan, koherentzia grafikoa ere ez da liburuak duen ezaugarriarik aipagarriena. Esate baterako, parte bakoitzaren hasierako hornidurak eta karaktere tipografikoak ez datoz guztietan bat (ikus «bigarren partea»ren eta «hirugarren partea»ren hasierakoak, adibidez), ez eta parte bakoitzaren ixten duen arrosa gisako irudiak ere (lehen partearen amaierak ez du horrelakorik; bigarrenak eta hirugarrenak, berriz, bai). Koherentzia falta horri guztiari erantsi behar zaizkio 46. orrialdean inolako partiziorik adierazten ez duen amaierako arrosa gisako bera eta, hori gutxi bailitzan, hurrengo orrialdean, parte berri baten hasierakoak izan zitekeen hornidura-lerroa (zortzi lorez osatua) eta karaktere tipografiko larriak. Tipografia eta irudi huts horien arabera, hasierako asmoen artean lau atalez osatutako obra bat irudikatu zela emango luke. Hirutara mugatu zen, edonola ere.

¹⁶ Hona garrantzizkoenak: «Virgina ganaco gomendioac», haren «çazpi bezcarioac [sic]», otoitzak, «Iaincoaren amaren salutancia», «Santa Anaren aiticinean perdunançaç» irabazteko latinezko otoitzak, «Sancta Methilderi [sic] Andre Virginac hilceco orenecotz irakhaxi hirur othoitçaç», «Fabore galdetceco othoitça», «Predicua hastean othoitça», «Andre virginari marinelaç eguiteco othoitça», latinezko «Virginaren hymno debota», «Leçu betçuetan [...] eguiten den arrosarioco prosasinoac» eta «letharinac», latinez bi hauek ere, eta beste hiruzpalau otoitz, han-hemen tartekatuturik, «Andre Virginari».

trinitate sailduarena... eta baita, nola ez, «noiz nahi eguiteco» otoitz pare bat ere.

Lehen partean ez bezala, bigarren honetan otoitzen izenburuak berak dira dagozkien orri-buruetara igotzen direnak. Salbuespen interesgarrienen artean amaiera aldeko otoitz-multzoak leudeke, batik bat, «*Marinelen debocinoa*» (388-413), non, besteren artean, ezin falta baitaiteke «San Francesi eta santa Clarari othoitça» edo «Tormenta alchatcean othoitça» bezalako errezo luzerik.

Multzo honen amaierako «Arimaren ordenua» izenekoa, bestalde, *saskia*-ren itxiera orokorra izan zitekeen, eta ez «*Marinelen debocinoa*» azpiatalarena, ez baitu, izatez, itsasoaren edo marinelen erreferentzia ñimiñoena ere egiten.

«Hirugarren partea» «Heren ordenaco debocinoa»-ri dago eskainia (414-502 or.), eta, agidanez, frantziskotarren etxearen *marka* zabaltzea eta jendea –barka bekigu lizentzia– sareratzea zuen xede.

Multzokatze-mota eta koherentzia-lerro hauen zehaztapenaren interesa, azal dezagun misterioaren lehen hari-muturra, apeta hutsa gabe, honako artikulu honetan erakutsiko denarekin hertsiki uztartuta dago. Ondoko ataletan gakoa.

3.

Liburuaren onespren-gutunetan antzeman daitekeenez, argitaratu baino askoz lehenago bukatu zuen Haranburuk liburua. Hori adierazten du, bederen, «Gure provincian Tarbeco Iaun Ipizpicu Ordinarioaren Approbacinoa» delakoak daraman datak. Izatez, Saubat [d'] Iharce gotzainak 1634ko martxoaren «lehenbico egunean» sinatu zuen gutuna, onspenetako lehena¹⁷.

¹⁷ Liburua enkargatu ziona izanik, Ihartze gotzainari eskaini zion Haranburuk liburua, gure literaturan inoiz egin diren laudoriorik hanpatuenekin gainera: «nola baitçara eliçaco Pilarea, Iaincoaren mahastiçaina, Guiristinoen Capitaina, conciençien Iugea, arimen Midicua, inoranten beguia, ixuen Guida eta ceruco Arçain arthaxua» (azkena, «zeruko»-rik gabe, Jainkoa laudatzeko ere erabilia [193 or.]). Familia bereko eta izen berdinekoak izan arren, Salbat Ihartze hau ez da 1596an Axular apaiztu zuena, haren iloba baizik. Biak euskaldun baxenabartarrak (osaba Basti-

Areago: liburuaren hasieran paratutako egutegi aurreko urteen taulari erreparatzen bazaio, 1633an burutu eta akaso urte hartan kaleratzea espero zuela susma liteke, ohikoa baitzen argitaratu asmo zuten urtearen hurrengo urteari zegozkion jaien taulekin hastea egutegi gisakoa¹⁸.

Haranbururen urteen taula hori, erraz egiazta daitekeenez, hurrengo hogeitazko bakoitzari zegozkion «Igandeco letra» eta jai mugikorrek¹⁹ (Hauste[rra], Bazko[a], «Iondone Salvatore» [Igokunde eguna], «Mendecoste» eta «Besta berri»), 1634. urtean hasten da eta 1653an bukatzen.

Ohiturak (orduko *merkatutekniak*, alegia) eta arrazoiak diotenagatik, bada, beranduenez urte haren hasieran espero zuen saratarrak liburua merkaturatzea; inolaz ere ez 1635ean.

Alabaina, aurreikusita ez zeuden epetan luzatu zen onespeneen jarioa. Horrela, eta harrigarriro, «Tarbeco Iaun *Ipizpicuaren Anaia* Bicario Generalaren»²⁰ sinadura abuztuaren 26ra arte ez zen iritsi, anaiarena baino sei hilabete beranduago. Horren arrazoietakoa bat Haranbururen Probintziala zen Fr. Bonal-en sinaduraren atzerapenean bila liteke ziurrenik (ekainaren 28an luzatu zuen agiria), hurrean arriskutsua izan baitzitekeen «ordinarioen» baimenak²¹ obra argitaratzeko giltza hierarkikoa zeukan Probintzialarena baino lehenago ematea.

dakoa eta iloba Behauzekoa), bi-biak izan ziren Aturbe/Tarbes-eko gotzainak, lehena 1577tik 1602ra bitartean, eta iloba 1602tik 1648ra arte (ikus Xarriton 1999, 101).

¹⁸ Urrunegi ez joatearren, konpara bedi, esaterako, Leizarragaren proposamenarekin: 1571ko azken hiruhilekoan argitaratutako *Kalendrerak* 1572ko taularekin ekiten dio «Urteen kontua» izeneko atalari (ikus Salaberri 2009).

¹⁹ Liburuak ez dakar bigarren seihileko jairik, ez behintzat kronologia katolikoan beste jaiak bezain garrantzizkotzat hartzen ez den abendualdiko lehen igande higikorri dagokionik. Bestalde, aurrerago datorren egutegiari zegozkiokkeen azken orrialdeetan, «aboztua»ren hasiera azaldu bezain azkar amaitzen da egutegia. Akats nabarmena den arren, ezin jakin daiteke gabezia hori edizio guztiaren akatsa ote den, inprentan ale honetara –edo ale bakan batzuetara– bakarrik isuria edo denboraren poderioz ale honi gertatutako mensa.

²⁰ Gurea den letra etzanak leku berean bizi ziren anaia bien arteko irakurketa-desfase handia azpimarratzea besterik ez du bilatzen.

²¹ Azken atzerapen honen arrazoiak aieru huts izaten segitu beharko dute: «Francesen Heren Ordenako Erregelak» eta debozioa «behar bezala» eman ahal izateko kontrol-premia zorrotzak

Bestelakoak ziren, ordea, Haranbururen hasierako asmoak eta aurreikusitako epeak.

Halere, data horiek gehiago (urtebetez, gutxienik) murrizten dute Haranburuk berea idazteko kontsulta zitzakeen liburuen argitaratze-epea. Zehatzago esanez, nonbait 1632.aren aurretik kaleratutakoak baino ez zitezkeen saratarrak erabili ahal izan zituen liburuen multzoan sar.

4.

Artean kontrarreforma trentoarraren argitalpen-mekanismoen ekoizpena lar ugaldtu gabe, ezin izan zezakeen Haranburuk hurrean erreferentzia baliagarri askorik mendearen bigarren hamarkadaren amaiera aldean enkargatu bide zitzaion euskarazko liburua taxutzeari ekiteko.

Urritasun horrengatik, hain zuzen, ziren (ziruditen, bederen) laster eta erraz asko deskubritzekoak Haranbururen liburuak hurbileko inorenarekin izan zitzakeen antzak eta konkordantziak, eta are lasterrago eta errazago gainera, ustezko intertestualitatearen fruituak («maileguak», azken batean) euskaraz argitaratutako liburu bakanetatik eginak baziren.

Leizarraga eta Etxepare ageriko arrazoiengatik baztertuak, Materre eta Etxeberri Ziburukoaren idazlanak²² baino ez zitzaizkion azaltzen kontsultatzeko moduan saratarrari; bigarrenarenak, gainera, Haranbururi gehiegi interesatzen ez zitzaion *kopla*-moldean burutuak ziren.

Bestalde, inoren formulak baliatzeko agertzen ziren erreferentzien zirkulu gero eta hertsiago hartan, aintzat hartzekoa da Materren obraren bigarren argitalpenak ere hamar urte eskas zeramala hitz lauako dotrina arrunt merkatua «monopolizatzen»²³.

bulkatua? Frantses Tolosako komentu barneko burokrazia? Axolagabekeria?... (ikus, orobat, lan honetako 23. oharra).

²² Argitaratu berriak edo zituen Etxeberri Bordelen bere *Manual devotioñezcoa* (1627) eta *Noelac* (1630? [onespenak urte horretako abuztuan sinatuak dituela baino ez dakigu, tamalez]).

²³ Monopolio atipikoa, edonola ere, 1617an kaleratu zuen edizioa agortuta edota merkatutik erretiratua, Materren 1623koa suertatu baitzen fededun katolikoek bertso-hizkuntzaren artifi-

Epe laburregiak eta geografia estuegia, nonbait, intertestualitate-kontu mendrenik ere gertatuz gero, inguruko elizgizonak eta liburu-erabiltzaileak hartaz ez ohartzeko.

Hain zuzen ere, dakiguntxoaren arabera, badirudi izan zela Haranbururen mailegatze-lanaz ohartu zenik eta baita, antza denez, egindakoa maisetzen ibili zenik ere.

Horretaz (ere) mintzo da, esaterako, Haranbururen adiskidea zen Harizmendi.

Haranburuk, egia, ez zuen bere buruari «obraren iabe» deitzeko eragozpenik ikusi. Irakurleari zuzendutako gutunaren izenburua irakurtzea besterik ez dago: «Iracurcailleari obraren Iabeac» (e2 or., aurkia), dio argi eta inolako estakururik gabe.

Eta, jakina, ohikoa den moduan, nekez egon zitekeen egiletza hura ukatzeko asmorik inoren sarrera-hitzetan, are gutxiago hitzen egilea adiskidea izanik.

Ez da harritzekoa, beraz, Harizmendik eskainitako laudorioan, hala izenburuan («C. Harizmendi apeçac *eguileari*»), nola jarraian datozen bertso-lerroetan, egiletzaren auzia zeharo xahaturik uztea:

Badakhusat clarqui,
 çuc eguin liburuan,
 Mereci ainitçac,
 ditutçula ceruan ([e3], ifrentzua; gurea da letra etzana).

Agerian da, hortaz, Haranbururi egozten zaizkiola lanaren aitatasuna eta meritua.

Baina aldi berean, eta bekaizgoaren aitzakiapen izan arren, Haranbururi egindako kritiken konstantzia ere utzi zuen Harizmendik ondoko lau-koan:

ziorik gabe idatzirik eta era arruntean erabiltzeko eta ikasteko prestaturik izan zuten liburu bakarra. Ezaguna den bezala, merkatuan eta elizan lehia egin ziezaioketen Etxeberri ziburutarrak argitaratutakoek bestelako asmoak eta erabilerak zituzten aurreikusirik.

Nahiz Imbidiac,
erran deçan cer nahi,
Mereci hec berdin,
eztaquizquetçu bahi.

Laudorioak laudorio, ezin uka omen zekizkiokeen egiletza-merezi-menduez mintzatzean erantsitako «imbidiac, erran deçan cer nahi» delakoak merezimenduak zalantzan jarri zirela adieraziko luke beste ezeren gainetik. Eta, inferentziak inferentzia²⁴, uste izatekoa da (zergatik, bes-tela, egiletza-merezimenduen garrantzia azpimarratu?) inorenetik –behar ez bezala? zabarkiro? begirunerik gabe?...– jasotako maileguen auzia izan zezaketela mintzagai kritikatzaille bekaizti haiek²⁵. Edota, menturaz, lan hartarako ezdeus samarra ikusten zutela gure «fraide des-calsua»...

Nolanahi ere den, azken buruan argi geratu zen ez bakarrik jokamolde *ex-debekatua* izan zitekeela inoren idazlanetakoak «garraiatze» eta bereganatzearen jolasa, baizik eta inplizituki *onetsia* ere gertatu zela hori egitea, batik bat «iturburu»etan egoki eta finko taxutuak eta burutuak ziren atal eta pasarteen kasuan²⁶. Eta batez ere, bekaizti ustez *hutsa* izan zitekeenaren aringarri gisara, honelako izenburu-ondoko azalpen buru-zuritzaileak erans-ten baziren jarraian, Haranburuk egin zuen bezala: «*Obra debocinozcoetatic traçatua, eguileac berac ere bere baitharic debotqui aberaxtua eta pontualqui eguina*»²⁷.

²⁴ Harizmendik idatzitako horren ildoko baieztapenen kariatara, bereziki azpimarragarria da Arkotxa eta Oihartzabalen «balizko hizkuntza-gatazka»ri buruzko hipotesia (2009).

²⁵ Bidezkoa litzateke pentsatzea kritika (edo «imbidia») haiek elizgizonen esparruan izan zutela habia; eta, agian, kritika (salaketa?) haietan bilatu beharko litzatekeela liburuaren argitaratzea horrenbestearaino atzeratzeko beste arrazoi (nagusi?) bat.

²⁶ Gogora bedi, adibidez, Haranbururen liburuan berrogeita hamar orrialde inguru (lanaren hamarrena, alegia: 61-62, 108-124 eta 469-501 or.) latin hutsez idatzitako formula eta otoiitz kanoniko finkoetz osatuak direla eta, halabeharrez, beste obraren bat izan zutela iturburu.

²⁷ Zer gerta ere, zuhurrago eta esplizituago jokatu zuen Axularrek bere liburuaren mamia zuri-tzean: «*Escritura saindutic, Eliçaco Doctoretaric, eta liburu debocinozcoetatic Axular Saraco errotorac vildua*».

Zalantzarako tarte gehiegirik ez, bada: beste nonbaitetik jasotako materiala, autoreak «aberastua» eta «puntualki» (arduraz? puntuz puntu jasoa? materiari zegokion eran? behar bezala?) egina.

Oroitarazi beharrik ez da urte batzuk lehenago Materrek hitz lauz idatzitako obraren bigarren edizioa zinez ondo planteatua eta burutua zela; eta, ezbairik gabe, horrek berak bilaka zezakeela lan hura, bai hizkuntzaren aldetik eta baita planteamendu erlijioso kontrarreformistatik eta egituraketa formalarenetik begiraturik, maileguak jasotzeko harrobi hurbil, ziur, eman-kor eta aiposen.

Edo modu grafikoago batean adierazita: etxe berria eraikitzerakoan etxe zahar eroriaren harri sendoenak erabiltzea bezain zilegizkoa zitekeen autore kontrarreformistentzat Materrerena bezalako obra gotor batetik material hoberenak hartzeko jokamoldea. Eta bereziki, honako kasu honetan bezala, non hartzaile-mailegatzaila emailearen ordena erlijioso berekoa baitzen; «fraide descalsua»k, Harizmendiren hitzetan, eta jabegorik –material eta intelektualik– gabekoak.

5.

Irakurleak samur asma dezakeenez, Haranbururen intertestualitate-aztarnen azterketan Materreren obra erreferentziazat hartzeko arrazoiak ez dira kronologiara edota protagonista bien herrikidetasun edo anaidikidetasunaren arlora mugatu. Badira, nola ez, metodologikoki ikertzailea hartaratu duten eta nahitaez gogora ekarri behar diren bestelako arrazoiak ere; askoz funtsezkoagoak, ziur asko.

Mintzagai ditugun obrei begiratu bat eman nahi dienak berehala egiazta-tuko duen moduan, formalki zein tematikoki arrunt pareko –eta, beraz, erkagarri– dira saratar eta saratartuaren obrak, hau da, biak zuzentzen zaizkio irakurle-mota berari, biak dira, nola esan, erlijiozko artefaktu kontrarreformistak, eta biak dira, honatx guretzat garrantzitsuena, «dotrina» generoaren esparrukoak. Hain zuzen ere, izen hori bera eman zion Materrek bere idazlanari: *Dotrina christiana*. Eta, gorago ikusi bezala, Haranburuk ere ha-

lakotzat hartu zuen berea «Iracurcailleari» zuzendutako hitzaurrean: «[...] hargatic nic ere *dotrina* hau çure beguien aitcinera athera dut [...]» (e2, aurkia; gurea da letra etzana)²⁸.

Ezin ahantz daiteke, bestalde, Materre izan zela Iparraldeko kontrarreformistetan hegatsa eta papera hartzera eta fede berrizatuaren zimenduak («gure salbamenduco obraren cimendua» dio berak) obra mardul batean idatzirik ematera ausartu zen lehena. Ezagutzen dugun lehena, behinik behin.

Erantsi behar da, hirugarrenik, urtetan izan zela haren obra sendoa –lehen edizioan aurrenik eta bigarrenean gero– inguruko eliza eta katoliko erromatarren eskuliburu bakarra, baita itsas-bidaia luzetan galtzen ziren marinel zailduena ere.

Laugarren arrazoirik eman beharko balitz, ezin aipatu gabe utzi liteke haren *Dotrina christianak* ondokoetan izan zuen eragina, ez bakarrik erlijio-soa edo kateketikoa, eta bai, hein batean, hizkuntz erreferentziazkoa ere. Axularrek «Iracurtçailleari» eskainitako atala, lekuko²⁹.

Gainera, dakigunagatik, ez dirudi garai hartan euskal letrek Haranbururen zutarrri eta harrobi izan zitekeen bestelakorik ezagutzen zutenik. Alegia,

²⁸ Ez da lan honen xedea «dotrina» bien arteko desberdintasunak zehaztea. Alabaina, irakurlea aski ohartua da dagoeneko Materrek oso dotrina egituratua prestatu zuen bitartean, Haranburuk, ordenakidearen gabeziak osatu nahian edo, askoz ere frantziskotarrago eta marianoago bilakatu zuela berea, orojale samarra atera bazitzaion ere liburua azkenean.

²⁹ Materrek ezarri eta erabili grafiaren erreferentzia isurtzen da, esaterako, urdazubiarraren lerro-tatik: «Bada esquiribatceaz denaz beçan batean ere ez naiz eguiteco gabe. Ceren bada hunetan ere differentcia. Batac esquiribatcen du chehero, bertceac gehero. Batac chede, bertceac, gedea. Batac ichilic, bertceac igilic. Batac lachoa, bertceac lajoa. Batac, choil, bertceac, joil. Batac quecho, bertceac quejo. Batac chuchen, bertceac, jugen. Eta hunela bada, bertceric ere cenbait hitz, batac eta bertceac, norc bere herrico edo erresumaco arauaz differentqui esquiribatcen baitituzte» (Axular 1643, 17-18). Izan ere, Materrearen 1623ko edizioak berak aurkezten du grafia zalantzen lehen testigantza, bertan aurkitzen baitira Axularrek hobetsi ez zituen hitz haietako gehienak: «igilic» (32 or.), «gedea» (244 or.), «jugen» ([xxv] or. eta 244 or.), «joil» (166, 175, 302 or.). Zalantzak areagotze aldera, ezin ahantz daiteke Axularrek aintzat hartu ez zuen berrikuntzarik ere proposatu zuela Materrek bigarren ediziorako prestatutako ataletan: «ixilic» (328 or.), «laxoqui» (226), etab.

E. Materren 1617ko lana, handik sei urtera moldatu-egokitua eta aberas-tua kaleratuko zena, eta Ziburuko J. Etxeberriren liburu biak ziren euskal-dunek une haietan eskuzta eta irakur zitzaketan bakarrak.

Ez zuen, bada, Haranburuk jaso bide zuen enkargua betetzeko altxor handirik euskarazkoetan. Eta horrexegatik, hain preseski, zen egiaztatu beharrekoa lan honetan planteatutako hipotesi nagusia, hots, Haranburuk, Etxeberriren poesi, ludikotasun eta mnemoteknia-asmotatik urruti³⁰, probetxugarria iritzi ziola Saran ikasitako «euskaldun berria»ren ekarpen lau-ari³¹. Eta halaxe jokatu zuela bere liburua ontzean.

Gainera, hori guztia gutxi bailitzan, ordurako ezaguna bezain ospetsua³² zen Axularrek berak laudatua zuen Materren dotrina. Honela idatzi zuen Urdazubikoak haren liburua argitaratu ahal izateko luzatutako «aprobaci-noa»: «dela obra bat ttipia delaric handia, hitz gutiz anhitz erraiten duena, ongui esquiribatua, eta meregi duena ibil dadin iendar-tean, eta guztien es-cuetan».

6.

1617ko edizio galduaz gainera, Materren *Dotrina christiana* liburuak beste «impressione» bat izan zuen handik sei urtera, 1623an hain zuzen, Materre frantziskotarra La Réoleko komentutik Okzitaniako Tolosakora igorri zuten hartan³³.

³⁰ Ezin ahaztu, halere, Etxeberriren *Manual devotioezcoa* izenburuari «zor» diola Haranburuk bere obrari jarritako tituluaren lehen atala: *Debocino eskuarra*.

³¹ Formalki guztiz maila apalekoa izan arren, berriagoak diren eta larriagoak diruditen beste au-tore askorenak baino hobeto zahartu da Materren obra eta, are, plazer handiagoz ere irakurtzen da oraindik haren hizkuntza garbi-aratza eta erretorikatik –ez beti– alde egina. Ez du, ezta ere, geroxeago etorriko zen Etxeberri ziburutarraren bertsozko obren ospea, baina haiek baino arinago eraman ohi du egungo zaleak Materrenaren irakurketa.

³² Axularrek urte haietan egin zuen ibilaldi publikoaz eta izan zituen gatazkez, ospez eta hierar-kia politiko eta eklesiastikoekiko harremanez, ikus Salaberri 2005.

³³ Vinsonek jaso bezala (1984, 53), liburua lehen edizioa kaleratu zuen urtean (1617) «le P. Materre était [...] gardien du couvent des Franciscains ou Cordeliers de la Réole (rue des Me-

Argitalpen berria, ezaguna da, «berreturik» kaleratu zen, hau da, lehen-dabiziko edizioaren egitura bateratua bi ataletan bereizia³⁴ eta hirugarren atal batez aberastua³⁵.

Originaltasunak originaltasun, ezin ahatz daiteke jatorrizko lehen partearen bikoizketa berri hura gero eta praktika hedatuagoa gertatzen ari zela inguruko dotrina-liburuetan. Honela mintzo da Resines, esate baterako, Europako dozena bat hizkuntzatarara (frantsesa, gaztelania, italiara, ingelesa, latina, katalana...) itzuliko zen Diego de Ledesmaren *Doctrina Christianaren* eskuizkribuaren (c. 1570) kariatara:

El manuscrito confirma la sospecha [...] en el sentido de que las ediciones posteriores (como ocurre en el caso de lo sucedido a Aste-te) trasplantaron los formularios de las oraciones a un primer apartado titulado 'Texto de la doctrina cristiana' (que sería equivalente a una 'cartilla'), dejando para un segundo momento las explicaciones o 'declaraciones' (Resines 1997, 252; gureak dira letra etzanak).

Oroitarazi beharrik ez dago: Materrerren dotrinaren lehen edizioa galdua, bigarren argitalpen berretua da erkaketetarako geratu zaigun bakarra. Besterik ezean, bada, berori izango da Haranbururen obraren atzean dagoe-netz egiaztatu beharko dena.

Liburuaren egituraren zehaztapenei gagozkiela, zenbatutako lehen orrialdetik 35.era in doan lehen parteak «guiristonac [sic] iaquin behar duen *doctrina declaracino gabe*» (1623, 1; gurea da letra etzana) garatzen du bere baitan. Materrek azaldu bezala, kristauak buruz ikasi behar izaten zituzten otoitzak, aginduak eta formulak jasotzen dira bertan. Labur, tinko eta zehatz emanda.

nuts)». 1623an, bigarren edizioaren argitaratze-urtean, Tolosako komentura igorri zuten.

³⁴ 1623koaren «Iracurcailleari» izeneko hitzaurrean [xxvi or.] dioen bezala, «Dotrina eta Dotrinaren declaratino ez elkarrequin, baiña beregainqui eta bereciqui bi partetan» jarritz.

³⁵ «Eta ceren añhitz baita Euscal herrian iracurtcen daquienic, baiña ez Euscara baicen bertce hitzcuntçaric aditcen, halatan eguin ditut halacoençat Euscaraz debocinozco othoitç eta Oracino batçuc, goicetan, arratsetan, eta bertce añhitz demboratan eta ocasinotan eguin eta erran ahal ditezqueyenac, ceinetçaz eguiten baitut hirugarren parte» (1623, [xxvi-xxvii]).

Aurrekoa baino luzeagoa, bigarren partean «guiristinoac iaquin behar duen *Doctrinaren declaracinoa*» (1623, 36; gurea da letra etzana) dator. Galdera-ihardespenez osatua, gero eta ohikoago bilakatuko ziren katiximen egitura didaktikoa erakusten du.

«Declaracinoa»k, funtsean, dotrinan ikasitakoa argitzea, sakontzea eta aberastea zuen xede, hau da, lehen partean perruketen antzera ikasitakoaren kontzientzia hartzea eta, liburuan emandako formula finkoekin bazen ere, barneratutako sinesmenaren testigutza ematen ikastea.

Lehen partearekin alderaturik, ia boskoiztu egiten da orrialde-kopurua bigarren honetan (36-176).

Hirugarren parte, azkenik, berrehun orrialde luze hartzen dituzten «debocinozco othoitz eta oracino batçuec» osatzen dute (177-384 or.), otoitzen artean letaniak eta meza entzuteko eta kontzientzia etsaminatzeko eta konfetsatzeko moduak ere falta ez direlarik.

Oro har, eskema horren aurrean Haranbururi nekez interesa zekiokeen –eta lan-hipotesiaren beste ataltxo bat zen hau ere– Materreren liburuaren bigarren parte, bereak debozio-liburua izatea bilatzen baitzuen, ez deklarazio edo ohiko katixima dialogiko gisakoa.

Azken hipotesizat genuen, adierazi bezala, saratarrak ez zuela Materreren lehen edizioa baliatu, bigarrena baizik, autorearen iritzi ondo hobeturik geratu zitzaion *dotrina* hura –eta iritsi zaigun bakarra–, hain zuzen. Eta bazen hipotesi horretarako arrazoirik, besteak beste, lehendabiziko hurbilpean bertan nabari baitaiteke 1617ko edizioak ez zeukala Haranburuk hain aprobetxamendu handiz erabiliko zuen hirugarren parterik, ezta, noski, hirugarrenaren baitako otoitzik ere.

Hipotesi horiek guztiak egiaztatzea izan da aipatu liburuaren arteko erkaketak bilatu nahi izan duena (ikus lan honen amaierako Eranskina).

7.

Ikuspuntu metodologikoa dela eta, azpimarratu behar da lan honen oinarri gisa aurkezten den testu-erkaketa ez dela exhaustiboa izateko asmoa-

rekin jaio, besteren artean, salbazio eternala lortzeko esperantza gero eta urrunago izanik, nekezegia delako sinatzen duena bezalako ikertzaile baten-tzat XVII. mendeko bi dotrina-liburu kontrarreformisten aurka, «contre-poison et préservatif»ez gabeturik³⁶, buruz buru borrokatzea. Gaztetan eramangarriago akaso, baina ile urdinak, begi akituek eta kandela keak, ezaguna da, ez dute inor eta ez diote inori –diogun gaiari dagokion hizkeran– «barkatzen»; eta, tamalez, ez du eginkizun horretan lar laguntzen liburuotatik isurtzen den gogamen idorrak.

Baina erkaketa-lan hau ez da exhaustiboa izan, bereziki autore baten jokamolde orokorrera hurbiltzea besterik bilatzen ez zuelako eta, haren barruan, ustezko intertestualitatearen hari nagusiak zertan zeutzan ezagutu nahi zuelako.

Behin hari-muturrak ageri, uste izatekoa da hurrengo urratsa aiseago bideratu ahal izango duela zehaztapenetan murgildu nahi dezan ikertzaileak.

Erantsi behar da, bestalde, Materre eta Haranbururen arteko alderaketa honetan ez dela arlo erlijioso-teologikorik aintzat hartu nahi izan, zeharka eta ezinbestean izan ez bada behintzat. Izatez, lor zitezkeen –eta oraindik lor litezkeen– luze-sakontasunak gorabehera, idazlan biotan atzematen diren antolamendua eta *ordo doctrinae* delakoa berdin mintza daitezke teologia ulertzeko modu-desberdintasunaz zein idazleen prestakuntzaren ahuleziaz³⁷ edo, okerreanean, baita egilearen zabarkeriaz ere³⁸.

³⁶ Honelakoetan dabilenak nekez ezaba dezake oroimenetik euskal literatura larriaren aterpe izandako Millangestarrek argitaratutako Gillaume Baile-ren *Contre-poison et préservatif contre les erreurs des pretendus réformés* liburua (Bordele, S. Millanges, 1620).

³⁷ Sinesmen katoliko-erromatarraren argitzapena ekarri zuen Trentoko kontzilioa bukatutakoan, planteamendu eta praktika erreformistak deuseztatzea izan zen hierarkia katolikoaren lehen eginkizuna. Borroka horretan zeuden lubanetako bat herri xehearren praktika «ez-katolikoegiak» aldaraztea zegoen, hain zuzen ere, teologi planteamendu sakonik behar ez zuen eginkizuna eta, nagusiki, tokian tokiko *erretoreen* lanarekin eta predikazio hutsean trebatutako predikariekin bidera omen zitekeena. Baina, jakina, apaiz berriena ez bezala, fraide predikarien prestakuntza teologikoa beti ez zen behar bezain sendoa suertatzen, izan ere, «*suffit aux Religieux mendiens, & autres qui ont pareils privileges, d'estre examinés de leurs Superieurs, approuvés de l'Evesque, pour prescher au lieu qu'il leur concedera*» (Milhard 1603, 405; gurea da letra etzana). Aski izan zitezkeen, beraz, oinarri-oinarrizko formakuntza erlijiosoa eta oratorian trebatutako mihia. Hortik, beharbada, liburu-antolamendu batzuen berezia.

³⁸ Ikus lan honetako 55. oharra.

Are gehiago: ikusiak ikusi, Haranbururen liburuaren kasuan, zinez pentsa liteke 1635eko edizioaren ahulezia-gabezia horiek berak ezabatu nahi izan zituela Harizmendik handik hogeita bost urtera birmoldatutako *Debocino escuarrari* eman zion antolamendu berrian³⁹. Obra baten arazo-eragozpen larriak bideratzeko –diogun bidenabar– era apaina Harizmendirena: ez adiskidea gutxiesten zuena, ez haren lana gaitzesten, eta bai, aldaketa larriak tarteko, liburuaren egiletza aitortzen segitzen zuena.

Nolanahi ere den, egia da obra biak alderatzeko orduan⁴⁰ zehaztapen txiki-tara jotzeari baino, garrantzi gehiago eman nahi izan zaiola testu-multzoen barruan atzeman izan diren osagai berdin-antzekoak erakusteari, han-hemenkako datu solteek ez baitute zertan islatu transtestualitate sistematikorik.

Multzo tematiko edo formalen barruan gertatzen direnak, aitzitik, beti ohi dira testu-transzendentziaren (edo, nahiago bada, «eragin» zuzenen) adierazle aski garbiak. Horren adibidea dugu Haranbururen obran hamalau aldiz segidan errepikatzen den «esquerrac eta laudorioac derazquitçut» formulazioa: orrialde beretan bestelako ñimiñokeriekin batera agertzeak argi erakusten du Materreren «Meza saindua»ri buruzko atala (ere) izan zuela hartan inspirazio-iturri.

Guztiarekin ere, nabarmen gera bedi formalki oso antzekoak eta argiak dir(udit)en pasarteak baino ez direla aintzat hartu eta erkaketa-tauletara igo.

Jakina da, halere, katiximen lantegian autoreetako bakoitzak bere molde eta ukitua eman ziezazkiekeela kontzeptualki ezin berdinago ziren otoitz, formula eta agindu erlijiosoei. Testu-mota hauen originaltasun-maila ikusirik, berrikuntza horiek, esan gabe doa, ilundu besterik ez dute egiten gurea bezalako identifikazioen fidagarritasuna, izan ere, bestelako jatorririk ezkuta baitaiteke ustezko antz eta konkordantzien atzean.

³⁹ Mendearen amaierako edizio horren hitzaurrean zalantza izpirik gabe aitortu bezala, «arrimu hobean» kaleratu zuen Haranbururen liburua, nonbait horrela koherentzia gehiago eskaintzen zitzaiolako berez (edo ustez) nahasi samar agertzen zen obrari. Hori bai: «bethi Eliça Catholicaren obedient» (c. 1690, [1] or.).

⁴⁰ Testuen arteko alderaketa zehatzerako, jo bedi lan honen amaieran *Eranskina* gisa eskainitako atalera.

Iluntasun horien artean, Haranburureneko «Bekhatuez» (27-28 or.) ize-nekoa izan da erkaketa-taulara eramateko izan ditugun salbuespenetako bat. Zeren eta, desberdintasun guztien gainetik, ez du ematen Haranburuk Materren harrobia urruti izan zezakeenik horretan; guri ez zaigu iruditu, behintzat. Haren bekatu «originala»k, adibidez, oso hurbil bide ditu euskaldun berriaren «ethorquizcoa» izendapena eta inguruko gorabeherak (ik. Materre 94 eta 162-163).

«Buruzagi» izeneko bekatuekin eta haien kontrako erremedioekin ere zalantza berdintsua izan dugu. Dena den, Materren lexiko garbizalearen originaltasuna eta ondokoengan izandako eragina nabarmenarazteko erabaki dugu horiek ere orriotara ekartzea.

Alabaina, erkaketa-lana gehiegi luza zitekeela eta, ez dugu hari horretako material gehiago taulotara garraiatu.

Era berean, eskema orokorretan⁴¹ zein ideia⁴², hitz⁴³, hizki⁴⁴ eta esaldietan oso pareko dir(udit)en arren, ez ditugu tauletara ekarri teknika «xehatzaile»

⁴¹ Horren adibidea izan liteke «*Trinitate sainduari othoitça*» delakoan barrena Haranburuk darabilen egitura anaforikoa («Çu çara [...]», orrialde berean [259] bost bat aldiz errepikatua), gero otoitz egiten ari den bekatariaren «ni»arekin kontrajartzera iristeko. Materre ere baliabide erretoriko horrezaz baliatzen da gai berdina jorratzen duen «Espiritu Sainduari eguiteco *Othoitça*» izenekoan (281-286).

⁴² Kasualitateari zor ote zaio autore bien «Parabisuco saindu guz[t]iei [eguiteco] *Othoitça*»n agertzen den gradazioa? Izan ere, Materrek emandako zerrenda («O Aingueru sainduac [...] O Apostolu sainduac, Evangelioaren doctrina predicatuz [...] O Martyr sainduac [...] O Ipizpicu sainduac [...] O Doctor Sainduac [...] O Cofessor sainduac [...] O Virgina sainduac [...] O Alhargunac eta bertce emazte sainduac [...] Eta finean generalqui saindu guztiac [...]» [303]), Haranburuk ondozkapen berean ematen du: «O Aingueru [...] O [...] Apostolu, Evangelista, Martyr [...]» (200-201). Areago: ondozkapen hori bera, baina oraingoan osotua, atzematen da Haranbururen «Errecibi ondoco othoitza» batean: «Aingueruec [...] Apostoluec eta Evangelistac [...] Martyrac, dotorac, Ipizpicuac eta Cofessorac [...] Virginac, alhargunac eta ceruco saindu guciac» (222-224).

⁴³ «Portu» hitza, bakanetako bat adibideetara ekartzeagatik, lau aldiz erabiltzen du Haranburuk, haietako bi portu zehatzak adierazteko (Barulitangoa eta Areitangoa) eta beste biak erlijiozko metafora gisara, azkena –ez oso originala, dena den– Materrek darabilen forma eta testuinguru berdintsuan: «salbamenduco portu» (Haranburu, 315; Materre, 300).

⁴⁴ Antz ilunegia duten hainbat pasartek hizki zehatz batzuen bitartez erakusten dute maileguen jatorria. Hori da, esate baterako, Haranburuk gogoko duen «derazquitçut» aditz laguntzailearen

horren bitartez aldaturik geratu diren zatiak eta pasarteak. «Cofessio»ari dagokion ondoko hau liteke adibide esanguratsu horietako bat:

[...] iguiriqui derautachu orai artean, eguiazco penitencia batez cure gana itçul nendin amoreagatic (Materre, 227).

[...] çeure ordenança sainduetz [...]: hunetaracotz banoha çuc ordenatu derautaçun iugearen aitcinera (Haranburu, 187).

Edo zertxobait aurrerago:

Argui eçaçu bada othoy ene espiritua eta memoria ceruticaco arguiaz [...] (Materre, 233-234)

[...] eman diaçadaçu adimenduan arguitasuna, memorian orhoitcetasuna [...] (Haranburu, 188).

Antzeko zerbait esan liteke Haranburuk egokiro laburtutako Materren pasarte luze honetaz ere:

Maria Virgina Saindua, ene salbatçaillearen ama [...] eçar naçaçu haren garacian eta adisquidetasunean (Materre, 286-89).

O Maria, Iaincoaren ama bethi Virgina saindua! [...] ceure Seme Iaunaren misericordia ičan diaçadaçu [...] haren bethiereco adisquidetasunean vicitcea gatic (Haranburu, 260).

Ez dira guztiz berdinak pasarteok, baina, gainerakoen erkaketan agertzen dena ikusirik, zinez esan liteke lehenaren oihartzuna islatzen duela bigarrenak.

Berriz oroitarazi beharra dago, halere, ez ideietan ez hitz eta esamoldeetan, ez dela originaltasuna erlijiozko liburuen ezaugarri nabarmenena. Haranbururena barkagarriago edo gera dadin oroitarazia, hain zuzen.

Hirugarren parteko testuen erkaketarik ere ez da emango, Heren Ordenako Erregelak zeharo kodetuta baitzituzten frantziskotarrek, eta, gorago ikusi den bezala, ez dirudi testu haietakoren batetik itzuli-egokitu besterik

kasua (30 bat aldiz erabilia): oharkabean, ziur asko, Materrek darabilen «derauzquitçut» zenbait isurtzen zaizkio saratarrari ere testuinguru berdintsuetan (ikus Haranburu 196 eta Materre 238).

egin zuenik Haranburuk berea ontzeko, Materren harrobiko materialen beharrik gabe, alegia.

Are gehiago: *Debocino escuarran* bertan aipatzen du agian hura egitean erabili zuen erreferentzia, hots, «gure ordenuco Aita Cayronec orai berriro eguin duen heren ordenaco liburua», «francesez» hain zuzen (463). Gainera, jarraian erantsi zuenez, «Ordena hunez ere dotrina ederra eman du». Baina Cayronena izan ala beste batena, ziurtzat har daiteke frantziskotarren artean zebilen frantsesezko bertsio arrunten bat izan zuela Haranburuk lan-mahaiaren gainean.

Halaber, autore bietan antzekoak edo berdinak izan arren, latinezko pasarteak ez dira erkaketa-tauletako *corpusera* eraman⁴⁵, ez bailuke horrek ezer argituko. Esate baterako, Materren «Andre dana Mariaren ohoretan. Letharinac» izeneko atal bikoiztua⁴⁶ Haranbururen «Virginia Mariaren letharinac» delakoa (119-124) bezalakoxea da (nahiz eta azken honek letania gehiago tartekaturik ekarri⁴⁷, baten bat ezabatu⁴⁸ eta, batzuetan, ohiko ordena⁴⁹ ere aldaturik eskaini⁵⁰). Berdin gertatzen da Materren «Jesus Icen Sainduaren ohoretan Letharinac» izeneko atalarekin ere, azken otoitza barne (363-373)⁵¹. Baina agerikoa da ez zela hura beraien baitatik sortutako materia.

⁴⁵ Agerikoa da «San Francesen officio chipia: eta matutinac» izenpean doan latinezko atala eta amaierarainoko beste guztiak (469-501) frantziskotarren ofizio-libururen batetik jasoak direla zuzen-zuzenik. Haranburuk atalen izenburuak eta bukaerako lerroak besterik ez zuen euskaratu.

⁴⁶ Ikus *Dotrina christiana* 344-350 eta 373-378 or.

⁴⁷ Letania lauretanan ezohiko diren «Mater humilitatis», «Mater obedientiae», «Mater sanctitatis», «Mater pietatis», «Mater misericordiae», «Virgo pulcherrima», «Vas virginitatis»... eta «Vas electionis» gisakoekin aberasten du saratarrak zerrenda.

⁴⁸ Ohikoa zen eta den «Regina Apostolorum» bezalakoren bat kendu eta frantziskotarren intereskoa bide zen «Regina Praedicatorum» bezalako bat (123) tartekatu zuen Haranburuk multzoan.

⁴⁹ Materrek erabilitako ordena bera (ohikoa, alegia) ikus daiteke jesuitek 1617an Tolosan argitaraturiko *Traicté tres-utile de la devotion envers la Vierge Marie* izeneko liburuan (456-458).

⁵⁰ «Stella matutina», esaterako, «Salus infirmorum» delakoaren aurretik errezitatu ohi da, Haranburuk aldaturik eman arren.

⁵¹ Ikus *Debocino escuarra* 481-492 or..

8.

Lehen ondorio gisara, testu-alderatzeak agerian utzi du Materrearen *Doctrina christiana* izan zela Haranbururen *Debocino escuarrrak* izan zituen iturri larrietako bat, eta euskarazko liburuaren artean, ezbairik gabe, iturburu nagusia⁵². Erkaketa-tauletara eramandako pasarteek ez dute zalantzarik uzten.

Argi dago Haranburuk Materrearen liburuaren 1623ko ediziotik xurgatutakoa lehen eta hirugarren partera mugatu zela. Haietatik garraiatu zituen berea burutzeko hainbat eta hainbat ideia, pasarte eta material. Eta aitortu behar da jatorrizko testuen egokitze- eta txertatze-lana aski antze eta trebeziarekin bideratu zuela gero.

Haranbururen liburuaren egiturari dagokionez, adierazia dugu jadanik Materrearenaren ildoko egitura hirukoitza baliatu zuela, nahiz eta ez, inondik ere, haren antolaketa-era.

Handik eta hemendik mailegatutako materiala ere sakabanatuta geratu zitzaion saratarrari maiz asko, menturaz jatorrizko erreferentziak ezabatzeko erabili zituen koherentzia-irizpide arrunt bitxien ondorioz⁵³.

Anabasa hartan, hirugarren atala da koherenteena bezala edo agertzen dena, agian edukiaren mamia herendar eta frantziskotarra izateaz gainera, funtsean bestek –baimena eman behar zuen anaidiak, alegia– araututako «erregela»⁵⁴ ematera mugatu zelako...

⁵² Beherago ikusiko denez, anekdotikoa dirudi Etxeberri Ziburukoaren obrari zor dionak.

⁵³ Ustez Materrearen ildoko doctrina izatera zihoan lehen parte, adibidez, erdialdean eten nabarmena islatzen duen hala moduzko «Virginaren debocinoa» batekin endekatu zen, Materrearenaren hirugarren partearen pareko zirudien hirurehun orrialdeko *mix* erraldoiagi bati (Haranburuk «bigarren parte» bezala identifikatutakoari, alegia) atek irekiz eta liburuaren norabide ilunagoz baterik utziz.

⁵⁴ Heren Ordenako testuen itzulpen-moldaketa da Haranburuk atal horretan eskaintzen duena. Sarrera gisakoa lehen atala (414-422) eta erregelaren puntu guztien laburpenaz osatua bigarrena (422-443), oso da interesgarria Ordenakoa izateko sinatu behar zen konpromiso-idazkiaren tarte-katzea, argiki erakusten baitu zein zen liburuak bilatzen zuen ondorio praktikoa: ohiko «misioko» edo baliatuz, Heren Ordena euskaldunen artean zabaltzea. Honela hasten da fitxaren itzulpena: «Nic A. (Anaia) N. («Nombre», hots, izena) prometatcen diot Iainco guciz botherexuari [...]»

Baina adar-soinuak gorabehera, Haranbururen intertestualitatearen eta originaltasunaren arteko dialektika osotasunean ulertu ahal izateko eta, are, izan bide zituen gainerako –erdal– hipotestuak ezagutzen hasteko, funtsezkoa da beste hainbat puntu ere azpimarratzea.

Honatx garrantzizkoenak:

A) Lehendabiziko irakurketan bertan antzeman daitekeenagatik, balirudike bai Materrek eta bai Haranburuk aski desberdina dutela ez erlijioa, jakina, baina bai pietatea eta sinesmena bideratzeko modua⁵⁵. Eta, nonbait, horrek berak ekarri dizkio norberari estilo eta diskurtso desberdintasunak eta baita ere, nola ez, inorenetik «mailegatutako» testuak integrazteko forma bereziak.

Horrela, Haranburu guztiz planteamendu eta erretorika barroko-tragikokoa dirudien bitartean, Materre paristarra kontrarreformista, diogun, orekatu-lasaiago edo dugu bereak erredaktatzeko unean.

(444-445; gureak dira parentesi arteko zehaztapenak), eta itzulpena diogu zeren eta hizkuntza guztietan baitzen berdina eredu: «Yo el Hermano N. prometo a Dios Nuestro Señor [...]» (De Murcia 1718, 256).

⁵⁵ Azterketa sakonagoa eskatuko lukete liburu bietan barrena hedatzen diren kontzeptu zenbait. Argi eta konprometituenetakoren bat baino ez aipatzearren, «zortzi dohatsutasunak» har litezke lehendabizi. Dohatsuen artean Materrek «*Iusticia* gosse eta egarri direnak» tartekatzen dituen bitartean (24-25; gurea da letra etzana), Haranburuk formula aseptikoagoa eta, noski, «despolitizatuagoa» erabiltzen du berean: «Dohaxu dira gosse eta egarri direnac, ecen assesiatuac içanen dira» (30). Baina ez da kasualitateari eragotzi dakioken mentsa laugarren dohatsutasun horretakoa, zortzigarrean ere «gabezia» berdina atzematen baita. Materrek «*Iusticiagatic* persecucioneac eta traillauc pairatcen dituztenac» aipatzen dituenean (25; gurea da letra etzana), Haranburuk honela islatzen du bere ikuspuntu «neutroa»: «Dohaxu dira ungui eguiteagatic nequeac daramatcitenac: ecen hequençat da ceruetaco erresuma» (31). Lerro batzuk beherago aurki daiteke autore bien arteko desberdintasuna islatzen duen bigarren adibide gatazkatsu bat. «Espiritu sainduaren contraco bekhatuac» atalean Haranburuk, harrigarriro, lehen tokian jartzen du tradizio katoliko guztian –eta baita Materrearen liburuan ere– betidanik bigarren lekuan joan ohi den «bekhatua», hots, «obra onic eguin gabe salbatuco dela ustatcea, edo penitenciaric eguin gabe barkhamendu içaitera presumitcea» (31). Horrek, esan gabe doa, bigarren tokira bultzatzen du lehendabizikoa eta garrantzikoena, hau da, «Iaincoaren misericordiaz exitcea eta desesperatcea» (31). Ezin jakin interpretazio erlijioso egokirik onar lezakeen lekualdatze horrek, baina irizpide logikoren bat aurkitu nahi izatekotan, agian fede hutsaren bidezko salbazioa aldarrikatzen zuen kalbindar sinesmena bereziki sustraituriko eskualderen batean eragitea bilatzen zuela pentsa liteke. Aieru hutsa, edonola ere.

Muturretara joz gero, nabarmen egiten da bakoitzaren jarrera-desberdintasun hori konfesatzeko otoitzetan edota bekatariaren damua azaltzeko formuletan. Haranburuk, esate baterako, honela aurkezten du bekatugilearen drama, aitzo gisako esaldi labur-bortitzak erabiliz:

A! Ni miserablea: presuna ingrata: ume natura contracoa: cerbitçari gaixtoa: arima enganatua: bekhatore higuña: cer eguin dut? Cer estatutan iarri naiz? Cer esperança ahal duquet? Norat ihes eguinen dut? Nori gomendatuco natçaica? Neure Iaincoa offensatu dut eta hura da ene partida. Neure creatçaillearen contra ibili naiz eta hura da ene Iugea. Neure Nabusia narritatu dut eta hura da ene biciaren Iabea. Neure Iauna gaizqui cerbitçatu dut eta hura da ene ontasuna. Iainco hunec placer badu, honda naçaque. Iuge hunec placer badu, haucia gal deçaquet. Iabe hunec placer badu, bicia idequi deçait. Partida hunec placer badu, condena naçaque. Horra Iusticiaco gorthean nic neure haucia galdua neure gaizquiagatic! Ô dolorea! Ô chimicoa! Ô desnaturaleçatcea! [...] (273-275).

Materren tonua eta estiloa, aldiz, ez dira hain bortitz azaltzen⁵⁶ eta, itxuraz behintzat, bekatariarekiko begirune gehiago erakusten duela eman lezake:

Ahalque naiçela eta beldurrez ikhara nabilala presentatcen naiz, Iainco eternala, çure maiestatearen aiticnean, ceren baitacussat añañhit eta añañhit moldez çure ontasunaren contra huts eguin dudala. Aithortcen dut itsasoan harea baiño, eta legar bihi baiño, ene baithan bekatu guehiago dela, eta halatan ez-naiz ausart beguien çure gana ailtchatcera. Ni naiz bekatore guztietaco handiena, gaixtoena eta esquer-gabena, ahalque gabequi bici içan naiçena, eta çure manamendu sainduac itçez, gogoz, eta obraz hautsi ditudana. Ni naiz seme gazte desordenatu çure etchetic ilqui cen hura [...] Ala ni dohacabe handia bai naiz! [...] (223-224).

B) Jadanik esana dugu Haranbururi, printzipioz bederen, nekez interesa zekiokela Materrenenean dotrinaren deklarazioa jasotzen duen bigarren parte. Eta, erkaketa xume honekin egiaztatu denez, horrela izan da oro

⁵⁶ Errepara bekio, saratarrarenarekin kontrastatzeko, Materrenen esaldi luze eta pausatuen erabilerari.

har: salbuespenak salbuespen, Materrearen liburuaren bigarren parteko az-tarnarik ia ez da Haranbururenean. Haren liburuaren beste parte biak era-bili zituen azken honek nagusiki, ez bigarrena.

Atalez atal aztertuz gero, liburuaren lehen parteko 36. orrialderainoko testua da, eskuarki, Haranburuk Materrearenean oinarrituta osatzen duen zati nabarmenena. Hau da, erlijiozko formula eta aginduei dagokiena eta jatorrizko saratarraren benetako *dotrinatzat* azal litekeena.

C) Agerikoa da Materrek eskaintzen duen eskema orokorrari segitzen diola lehen parte horretan Haranburuk, otoitz eta formula gehiagoz hanpa-tua bada ere.

Inguruko katiximetan ohikoa⁵⁷ bezain xumea da Materrearen egituraren haria: *Pater Noster – Abe Maria – Credo in Deum – Salve Regina – Jainkoaren Mandamentuak – Elizaren Mandamentuak – Artikulu fedezkoak – Sakramen-tuak – Bertuteak – Perfekzioneko kontseiluak – Obra Miserikordiazkoak ...*

Nahasiagoa da saratarrarena, nahiz eta izenburu guztiak euskara argian –ez latinez– aurkezten saiatu⁵⁸. Eta nahasiago diogu, zeren eta «Eliçaren manamen-duac» delakoaren ondo-ondoan kristauen eginkizunei eta praktika liturgikoari dagozkien otoitzak tartekatzen baititu inolako diskriminaziorik gabe: *Konfesio generala – Errezibitzean – Meza hastean otoitza – Sakramentu saildua altxatzean – Kaliza altxatzean – Goizeko otoitza – Arratseko otoitza*, etab. Harik eta, hala edo hola, berriro heltzen dion Materrearen dotrinaren eskemari. Hori bai, arrosarioa-ri buruzkoak, Salesekoaren Koroa esateko manerak eta beste erantsiz.

D) Lehen parte horri dagozkion hainbat atalek (batik bat, 37-125 orrial-de bitarteko arrosarioaren inguruko «mysterioac eta boçac», Saleseko Fran-tziskoren irakaspenak, Kristoren bizitzaren eta heriotzaren misterioak eta Ama Birjinaren debozioa) zeharka eta tantaka baino ezin zuten iturriztat hartu Materrearena, paristar euskaldunak ez baitzuen horrelako gai askorik jorratu berean.

⁵⁷ Ez da lar aldentzen, izatez, Astete-Ripaldaren eta besteren *dotrinek* aurkezten duten eskematik.

⁵⁸ Hots, *Jainkoak berak bere apostoluei irakatsi zerauen otoitza – Aingeruaren salutantzia – Artikulu fedezkoak – Andre Birjinari otoitza – Hamar Mandamenduak – Elizaren Mandamenduak...*

Zertxobait atzerago dagoen «Cofesio generala» izenekoarekin eta beste zenbait otoitz eta fomularekin ere berdintsu gertatu bide zitzaion fraideari.

Halakoetan, eta besterik demostratu bitartean, Haranburu bera genuke testuak erdarazko dotrina eta debozio liburuetatik jaso, euskaratu eta pres-tatu zituena.

E) Bere testua hobetze aldera ziurrenik –haren originaltasunaren alda-rean, beraz–, Haranburuk ez du beste nonbaitetik jasotako pasarteak sakri-fikatze, deskontestualizatzeko eta hara eta hona mugitzeko eragozpenik erakusten.

Beraz, egungo «moztu-erantsi» delakoaren pareko teknika dirudi sarata-rrak darabilena, maiz asko lerroak aldatuz, ezabatuz, jatorrizko lekutik ken-duz eta, behar izanez gero, gorago edo beherago eramanez⁵⁹.

Hasierako egutegi-oharretara garraiatu zituen, esaterako, Materrek beste testuinguru baten barruan emandako hainbat puntu. Nabarmenenak «Eli-zaren manamenduak» ataleko bi, bata *barurtzeari* zegokiona eta bestea ezin ezkon zitekeen garaiari buruzkoa.

«Aita Iaincoari othoitça meça erraitean» izenburukoan aurki dezakegu bigarren adibide argi bat (Haranburu, 310-316), eta batik bat Materren «barca diatçaguçu gueure becatuac, eta khen mereci ditugun gaztiguac» pasartearen lekualdaketaren inguruan (Materre, 217); besteak beste, he-men, testu-ezabatze luze baten ondoren, zertxobait «ukitu» zituen Haran-buruk lerrook («Barkha diatçagutçu guc eguin ditugun huxac eta khen diatçagutçu mereci ditugun gaztiguac») eta gero beste leku batean ezarri (Haranburu, 314)⁶⁰.

⁵⁹ Luze joko luke Haranburu teknika honen bitartez noraino iritsi zen azaltzeak. Emankortasun horren lehen adibidea erkaketa-tauletara eraman dugun Materren 322. orrialdetik jasotako otoitz llaburra genuke («Aingueru saindua...»): saratarrak «*Marinelen debotinoa [...] goiceco gomendioa*» eraman zuen (393-394) lehendabizi eta, jarraian, «*Arraxeco gomendioa*» delakora (398-399), hori bai, zegokion egokitzapena eginez (batean «egun», bestean «gau» jarritz).

⁶⁰ Jolas berdintsua antzematen da Materren «Andra dana Maria Iaincoaren Ama Virginari eguiteco *Othoitça*»-rekin ere (286-292). Irudi luke Haranburuk fitxa gisakotan zatitu duela haren otoitza bere «*Virginaren debocinoa*»-ren hainbat «gomendio» ontzeko. Horrela, Materren «Maria

Esan bezala, eskatu zitzaion debozio-liburu «desberdina» burutzeko xedearekin lotua legoke mugimendu horien guztien arrazoia.

F) Nonbait joan-etorri horien ekimenetik ez oso urruti, inoizka gertatu ohi da izenburu berdina daramaten dotrina-formula batzuk eduki desberdinarekin azaltzea autore bien lanetan; eta normalean, saratarraren kaltetan. Hori da, besteren artean, «Articulu fedezcoac» delakoaren kasua. Materrek atal hori «girstinoak sinetsi behar dituen» hamalau artikulutan banatua ematen duen bitartean, Haranburuk «sinesten dut» izeneko ematen du titulu haren azpian, Materrek «Credo in Deum» deritzona, alegia.

Bidenabar adierazteko oharra: Astete-Ripaldetan eta gainerako dotrintan ez da trukaketa-mota hori ezagutzen.

Ez da, beraz, aise ulertzen Haranbururen ekimena. Ez bada oharkabean igaro zitzaiolako akatsa liburua idatzi eta argitaratu bitartean edo, bestela, –eta gertatu, erraz gerta zitekeen– Trento aurreko edo eliza erreformatuaren esparruko obraren bat izan zuelako Haranburuk begien aurrean⁶¹.

G) Bitxia da «Jainkoaren manamenduak» eta «Elizaren manamenduak» formulen kasua. Honako hauetan –eta lehen begiratutan bederen–, zinez pentsa liteke Etxeberri Ziburukoak lehen liburuan aldarrikatutako baliabide mnemotekniko-didaktikoa jarri nahi izan zuela Haranburuk abian, bertso-tan onduak eman baitzituen agindu-sorta biak⁶².

Virgina saildua, ene salbatçaillearen ama» otoitz-hasiera (286) Haranbururen «2. Gomendioa»-n genuke: «O Maria Virgina saildua [...]» (64); Materrearen otoitzeko «Cu çara Aita cerucoaren alaba, haren semearen ama Espiritu Sainduaren esposa, Iaincoaren etchea [...]» (287) Haranbururen «7. Gomendioa»-ren hasieran legoke: «O Maria Virgina loriaz bethea, aitaren alaba, semearen ama, espiritu sailduaren esposa, Trinitate sailduaren egoitça sacratua [...]» (69-70); Materrearen «Virgina guciz garbia [...]» (288) Haranbururen «4. Gomendioa»-ren hasiera osatzen aurkitzen uste dugu: «O Maria Virgina garbia [...]» (66), etab.

⁶¹ Leizarragak, esaterako, ohiko «Symbole des Apötres» delakoa «Christinoen fedeco articuluac» izenburupean eman zuen ([1571] 1990, 1398; gurea da letrakera etzana).

⁶² Etxeberrik berak zehazten ditu *eskuarra* bertso-tan ontzeko arrazoioak: «Hartaracotz iaquiara diat versus eçarri,/ Lasterrago ikhas eta maizago aiphagari» (Etxeberri [1627] 1669, 4). Erantsi behar da, halere, ez zela bertso-tan jartzearena praktika ezezaguna inguruko hizkuntzetako katiximaginearen artean. Honela dio haietako batek: «La liaison des mots, au Vers bien façonné, / Faict

Eta horrela, Harizmendik liburu-hasieran paraturiko bertsoak –«C. HARIZMENDI/ Apeçac eguileari» izenekoak– eredutzat edo harturik⁶³, 13a/13a irudiko distiko bezala lerrokatuta eman zituen Haranburuk –edo argitaratzaileak, agian– adiskidearen 6/7a tankerako laukoak⁶⁴ (lehendabiziko formulatan bost distiko –hamar baitira «manamenduak»–, eta bigarreanean lau⁶⁵).

Baina ereduari dagokiona argitutakoan, berehala erantsi behar da Haranbururen bertso horiek agian beste nonbait izan zutela benetako inspirazioa. Okzitanian hedatua zen «La Forme de faire le Prosne, pour tous les Curez & Vicaires de ce Royaume» delakoan (Milhard 1603, 543-549)⁶⁶, adibidez.

1603an kaleratutako liburuxka hark bertso-ereduan ematen dituen bi formula bakarrak Haranburuk bertsoan eskainitako berberak dira. Are gehiago: nagusiki geroaldiko aditz-amaieraz (-[e]ras) eta aditzondo-bukae-raz (-ement) errimatutako 7a/8b serie luzeko pieza hauek oso oihartzun nabarmena dute, ustez, saratarrarenetan. Testu-konkordantziak mintzo⁶⁷:

qu'il s'apprenne mieux, & que mieux se retienne./ Que la libre Oraison: Pource t'ay-je donné./ En ces Quatrains François, la Doctrine Chrestienne» (Coysard 1608, 6).

⁶³ Badirudi itzal handia izan zuela Sarako bikarioak Haranbururengan. Edo hori da bederen datu hauek islatzen dutena: Harizmendi da liburuak daramatzen laudoriozko bertso bakar horien egilea; bigarren edizioa paratzerakoan ere, ordurako Haranburu zahar, gaixo eta ezindua («hemen gara, flaco eta nigarti bainan ecin balia oinez, eskuez ez eta bertce partez, norbaitec urricalduric baicen ezquindezque ibil ez bizi» [1690?eko ediziotik jaso]), hurbilekoren batek idatzi behar izan zion haren ordezkaintza-gutuna Salbat Ihartzte gotzainari, agian Sarako bikarioak berak; hil eta gero ere, Harizmendik hartu zuen frantziskotarraren liburua moldatzeko eta errotik berritzeko ardura, etab.

⁶⁴ Beste baterako utzi liteke bertso horien «aitatasuna» Harizmendiri egotzi ote dakioken planteatzen duen hipotesia. Eta baita, noski, ondoko edizioetan agertutako beste zenbaiten auzia ere, besteak beste, Oihenarten ustez (1665, 23) Haranburuk berak onduak ziren *Zazpi salmo penitentzialak* izenekoena.

⁶⁵ Kasu honetan «Eliçaren manamenduak» zertxobait behartuz eta, distikoa osatu ahal izateko, lerro kontzeptualki huts bat gehituz, bakoitia baitzen berez formulari zegozkion bertso-lerroen kopurua (bost agindu eta bi debeku, alegia; zazpi, orotara).

⁶⁶ Berdintsua da [1616] 1621eko *Formulaire de Prosne, pour tous les recteurs et vicaires de la Cité & Diocese de Tolose* lana.

⁶⁷ Aldaketa ñimiño batzuk gorabehera, berdina dira 1603 eta 1621eko frantseseko bertsoiak. Bestalde, proposatzen den erkaketa errazteko, Haranbururen bertsoak –distiko itxurakoak– lauko

Les Commandemens de Dieu

1. Un seul Dieu tu adoreras,
Et aymeras parfaitement.
 2. Dieu en vain en iureras,
Ny autre chose pareillement.
 3. Les Dimanches tu garderas,
En servant Dieu devotement.
 4. Pere & mere honnoreras,
A fin que vives longuement.
 5. Homicide point ne feras,
De fait, ny volontairement [...]
- (Milhard 1603, 543-544)

Les Commandemens de l'Eglise

1. Les Dimanches Messe ouyras,
Et Festes de commandement.
 2. Tous tes pechez confesseras,
A tout le moins une fois l'an.
 3. Ton Createur recevras,
Au moins à Pasques humblement [...]
- (Milhard 1603, 544)

Hamar manamenduac

1. Iaincoric bat baicen,
ez secular adora.
 2. Behar gabe cinic,
eztaquiçun ahora.
 3. Igand'eta bestat [sic],
beira çatçu debotqui.
 4. Burasoac ondra,
vici çaiten lucequi.
 5. Obraz ezpa gogoz,
eztuçu nihor hilen [...]
- (Haranburu 1635, 8)

Eliçaren manamenduac

- Igande-bestetan,
ençunen duçu meça.
Ceure bekhatuac,
urthe oroz cofessa.
Errecibi çaçü,
- (Haranburu 1635, 9)

Argi da erraz ikasiak izateko eta oroitzeko frantses formula hedatuak zirela horiek⁶⁸ eta, ondorioz, Haranburuk ere tankera horretako «egokitzen» trinkotua eta hitz gutxikoa –euskal moldean, alegia– aurkeztu nahi izan ziela fededun euskaldunei. Ahaztu gabe, jakina, haren bertso-lerroren batek, ordurako euskaldunen artean ezagunak ziren Etxepare edo Etxeberriren bertsozko lanen argitan egina dirudiela⁶⁹.

bilakaturik eskainiko dira ondoko lerrootan.

⁶⁸ Praktika eklesiastikoan zeharo finkatua zegoen aztura baten konstatazioa islatzen du 1607ko *Le Prosne de la Sainte Messe* izeneko liburuan agertutako bertso berdintsuak ere (ikus 15 eta 16. orriak).

⁶⁹ Hamar aginduetako laugarrena, esaterako: «Eta burassoac ondra bici adin lucequi» (Etxeberri [1627] 1669, 201). Edo Etxepareren liburua bitartez ikasiak diruditen hauek: «Ygandiac eta vestac sanctifica devotqui/ Ayta eta ama ohora içac vici yçan lucequi» (Etxepare 1545, z.g.). Gogoan har, gainera, Etxepareren bertso-lerro bi hauen azken hitz errimatuek zuzen eta zegokien tokian aurkitu zutela aterpea Haranbururenean.

H) Hizkuntzaren esparruko ohar bat, azkenik. Ortografia⁷⁰ eta kasuen⁷¹ eta adizkien⁷² erabileraren hautemate desberdinetik hasita, lexikoaren esparrutik⁷³ igarota eta aditz-izenaren objektuari kasua eranstea erakusten duten dibergentziataraino⁷⁴, euskararen trataera ere estilo propioa islatzen dute autore biek, nahiz eta irakurleari harrigarri samarra egin dakioken haien arteko aldea, batik bat, Saran zutelako biek hizkuntz jatorria⁷⁵, garai-kide eta, urte zenbaitetan behintzat, baita herrikide ere izan zirelako, eta, hori gutxi bailitzan, bi-biek ibili behar izan zutelako ordurako hizkuntz estilistaren ospea zuen predikari –geroago, idazle– baten itzalpean. Halere, nork bere hautuak eta jokamoldeak erakutsi nahi izan zituen idatzizko lanean.

⁷⁰ Materrek «b» (bici), «ts» (erakuts), ...; Haranburuk, berriz, «v» (vici), «x» (eracux), etab.

⁷¹ Genitiboaren erabileran Materrek: «arimaco obrac»; Haranburuk: «arimaren obrac». Harridurazko perpausetan «A!» du Materrek gogoko hizki; Haranburuk, aldiz, «O!» (salbuespen bakarren bat kenduta, hots, Materreri hitzez hitz kopiatzen dionetan; «A! Caritate handia», esaterako [Haranburu, 312; Materre, 215]), etab.

⁷² Materrek, salbuespenik gabe, «deraUzquitçu/-t/-gu»; Haranburuk, batez ere, «derazquitçu/-t/-gu» (60 bat aldiz) eta gutxiago, «deraUzquitçu/-t/-gu/-te» (30 bat aldiz).

⁷³ Otoitzen latinezko izenburuak gorabehera, «dotrina»ren atalean erraz antzeman daiteke aski joera «garbizalea» erakusten duela Materrek lexikoaren esparruan. Mailegu bat oso finkatua eta hedatua egon arren, Materre, garaiko gainerako *dotrinetan* ez bezala, bereziki ahaleginduko da euskal ordain batez ezabatzen. Otoitzen amaierako «amen» hitzaren orde, esaterako, «biz hala» erabiltzen du sistematikoki frantziskotarrak.

⁷⁴ Materrek aditz-izenaren objektua genitiboz eman ohi duen bitartean («Tristeen kontsolatzea»), Haranburuk gutxitan baino ez darabil («Tristean kontsolatzea»). Aitortu behar da, halere, ez batari ez besteari ez zaiela bestelakorik ere falta, hots, «*laincoari gueure becatuen ezagutceco argui eta garacia escatcea*» (Materre, 308) eta «*çure laudatcea da gure eguimbidea*» (Haranburu, 370-371).

⁷⁵ Sarako euskara erabiliko duela dio Materrek: «[...] nec [sic] hitzcuntça hunetan daquidana Saran ikassia dudala, eta hango Euskara ongui erabiltcen ba-dut ez naicela gaitz erraiteco, eta ez arbuyatceco, ceren ez paitaquit nic hangoa baicen[...]» (z.g.: xiv-xv). Herri bereko hizkera garbia erabiliko duela esaten du Haranburuk ere: «[...] bercela eguinic laudorioac baino neure herrico minçaiaz eguinic baiac gogoticoago pairatuco ditut, halacotz *ezteçala nihorc mirex baldin nahastecatuqui minço expanaiz [...]*» (e2, ifrentzua – [e3]; gurea da letra etzana).

Bibliografia

ANONIMO, 1607, *Le Prosne de la Sainte Messe. Reduict a sa forme ancienne. Receué et observée en la Sainte Eglise Catholique Apostolique, & Romaine*, Tolosa (Okzitania), I. Colomiez eta R. Colomiez.

———, 1616, *Rituel ou Ceremonial Romain dressé et mis en lumiere par le commandement de N.S.P le Pape Paul V. Avec quelques exhortations & rubriques convenables à l'administration des Sacremens avec un Sommaire de la Doctrine Chrestienne & des exemples accomodez aux matieres qui y sont contenues*, Tolosa (Okzitania), R. Colomiez.

———, 1617, *Traicté tres-utile de la devotion envers la Vierge Marie, traduit et enrichy par un Pere de la Compagnie de Jesus*, (4. ed.), Tolosa (Okzitania), Vesve de J. Colomiez.

———, [1616] 1621, *Formulaire de Prosne, pour tous les recteurs et vicaires de la Cité & Diocese de Tolose*, Tolosa (Okzitania), R. Colomiez (orrialde-zenbaketa propioa duen edizioa, 1616ko *Rituel ou Ceremonial Romain* liburuaren eranskin gisa kaleratua).

———, [1616] 1621, *Sommaire de la Doctrine Chrestienne*, Tolosa (Okzitania), R. Colomiez (orrialde-zenbaketa propioa duen edizioa, 1616ko *Rituel ou Ceremonial Romain* liburuaren eranskin moduan kaleratua).

ARCOCHA-SCARCIA, A. eta OYHARÇABAL, B., 2009, «XVII. mendea: Iparraldeko euskal letren garapena eta edizioa», in M.J. Olaziregi (zuz.), *Euskal Literaturaren Historia* (<http://www.basqueliterature.com/basque/historia/klasikoa/XVII.%20mendea>).

AXULAR, 1643, *Gero*, Bordele, G. Millanges.

BAILE, G., 1620, *Contre-poison et préservatif contre les erreurs des pretendus réformés*, Bordele, S. Millanges.

CROYSSARD, M., 1608, *Sommaire de la Doctrine Chrestienne, mis en Vers François, avec les Hymnes, & Odes spirituelles, qu'on chante devant, & après la Leçon d'icelle* (4. edizioa), Lyon, Iean Pillehotte.

ETXEBERRI, J., [1627] 1669, *Manual devotioñezcoa, edo ezperen oren oro escuetan errabiltzeco liburutchoa*, Bordele, I. Mongiron Millanges.

ETXEPARE, B., 1545, *Linguae Vasconum Primitiae*, Bordele, F. Morpain.

GARCÍA SUÁREZ, A., 1970, «¿El 'Catecismo' de Bartolomé de Carranza, fuente principal del 'Catecismo Romano' de San Pío V?», *Scripta Theologica* 2, 341-423.

HARANBURU, J., 1635, *Debocino escuarra*, Bordele, P. de la Court.

———, [1690?], *Debocino escuarra*, [Bordele, P. de la Court].

HARIZMENDI, C., 1660, *Ama Virginaren hirur Officioac. Latinean beçala escaraz*, Bordele, G. de la Court.

LEIZARRAGA, J., [1571] 1990, *Jesus Christ gure Iaunaren Testamentu Berria. Kalendrera. Abc* (Th. Linschmann eta H. Schuchardt-en 1900eko *I. Leicarragas Basische Bücher von 1571* edizioaren faksimilea), Bilbo, Euskaltzaindia.

MATERRE, E.. 1623, *Dotrina christiana*, Bordele, J. Millanges.

MILHARD, P., 1597, *La Vraye Guide des Curez, Vicaires & Confesseurs*, Tolosa (Okzitania), R. Colomiez.

———, 1603, *La Vraye Guide des Curez, Vicaires & Confesseurs*, Tolosa (Okzitania), I. Canut, R. Colomiez, H. Mareschal, A. Robert.

MURCIA, J. B. J. de, 1718, *Luz Serafica de la Venerable Tercera Orden de Penitencia de Nuestro Serafico Padre San Francisco*, Valencia, Vicente Cabrera.

OIHENART, A., [1665] 1967, *L'Art Poétique Basque*, Baiona (P. Lafittek apailatua).

RESINES, L., 1997, *La catequesis en España. Historia y textos*, Madril, B.A.C.

RODRÍGUEZ, P., 2009, «El Catecismo de Carranza y el Catecismo Romano», *Anuario de Historia de la Iglesia* 18, 137-165.

SALABERRI, P., 2000, «Axularren testu-zorrak», *Fontes Linguae Vasconum. Studia et Documenta* 84, 193-209.

———, 2001, «Gai-harilkatzea eta testu-kidetasunak Geron», *Fontes Linguae Vasconum. Studia et Documenta* 87, 257-306.

———, 2005, «Axular Jekyll, Axular Hyde», in P. Etxeberria eta H. Knörr (ed.): *Nerekin yaio nun. Txillardegiri omenaldia*, Iker 17, Bilbo, 413-430.

———, 2007, «Materren 1623ko *Dotrina Christiana*», *Euskera* 52, 773-786.

———, 2009, «Kalendrera, edo ortodoxia erreformistarekiko talka», *Fontes Linguae Vasconum. Studia et Documenta* 111, 281-321.

VINSON, J., 1984, *Bibliographie de la Langue Basque (Volumenes I y II)*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia (1891eko *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque* eta 1898ko *Complément et Supplément* liburuen edizio bateratua).

———, 1905, «Notes de bibliographie basque. Le Livre du P. Materre», *Revue de Linguistique et de Philologie comparée* XXXVIII, 218-237.

XARRITTON, P., 1999, «*Deboçino escuarra, miraila eta oraciotegua* (1635). Liburu zahar eder baten historia nahasia», *Litterae Vasconicae. Euskeraren Iker Atalak* 7, 97-124.

Eranskina

Gartha demboraz.

Gartha demboretan Aste-azquena
orcilarea eta larunbata barurtu behar
dira. abendoaren heren igandearen
ondoan; Gariçumaren hurren astean
[...] (Haranburu, z.g.).

Noiz nor ecin esposa daiten

Abendoaren lehen Igandetic
trofaniaraino eta hauste egunetic
bazco çaharreraino concilioz debecu
dira ezteiqueitac (Haranburu, z.g.).

ELIÇAREN MANAMENDUAC

[...] Laugarrena: Gartha demboretan,
Vigilietan, eta Gariçuman (baldin
traburic eypadugu) barur gaitecila»
(Materre, 10).

[...] baditu Eliçac bi debeku.

Bata da, Orcilare larumbatetan
haraguiric ez iattea.

Eta bertcea, Abendoaren lehenbico
Igandetic Trofaniaraiño, edo
Erregueen eguneraiño, eta hauste
egunetic Bazco çahar arteño ezteyric
ez eguitea, espos Meçaric ez ençutea
(Materre, 10-11).

*Iaincoac berac bere Apostoluei iracaxi
ceraien othoitça*

Gure Aita ceruetan çarena, erabil bedi sainduqui çure Icana. Ethor bedi çure erresuma. Eguin bedi çure borondatea, ceruan beçala lurrean ere. Iguçu egun gueure egunorozco oguiia. Eta barkha diatçagutçu gueure faltac guc gure gana falta dutenei barkhatcen derauztegun beçala. Eta ezcaitçatçula utz tentamendutan erortera: Aitcitic beguira gaitçatçu gaitcetic. Biz hala (Haranburu, 3-4).

Aingueruaren salutancia

Agur Maria garaciaz bethea, Iauna da çurequin, benedicatua çara emazten artean, eta benedicatua da çure sabeleco fruitua, Iesus. Maria Saindua Iaincoaren Ama eguiçu othoitz gu beccatoreoc gatic orai eta gure heriotceco orenean. Biz hala (Haranburu, 4).

PATER NOSTER

Gure Aita ceruetan çaudena, erabil bedi sainduqui çure icena; ethor bedi çure erresuma: eguin bedi çure borondatea, cerüan beçala lurrean ere: Iguçu egun gure eguneco oguiia; eta barka diatçaguçu geure çorrac, guc gure gana çordun direnei barkacen derauztegun beçala: Eta ez-caitçatçula utz tentamendutan errortcera: aitcitic beguira gaitçatçu gaitcetic. Biz hala Salbatçaillea (Materre, 1-2).

AVE MARIA

Agur Maria, garaciaz bethea, Iauna da çurequin: benedicatua çara emazteen artean, eta benedicatua da çure sabeleco fruitua, Iesus. Maria saindua, Iaincoaren ama, eguiçu othoitz gu bekatoreoc gatic, orai eta gure heriotceco orenean. Biz hala salbatçaillea (Materre, 2-3).

Articulu fedezcoac

Sinhesten dut Iainco Aita bothere guztia duena baithan, ceruaren eta lurraren eguilean, eta Iesu Christo haren seme bakoitz gure Iauna baithan: cein concebitu baitcen Espiritu Sainduaren Verthutez, sorthu cen Maria Virgina ganic: pairatu çuen Poncio Pilatusen manuaren azpian, gurutcean itçatu çuten; hil cen, eta ehorci çuten: iauxi cen Ifernuetara iaiqui cen hirugarren egunean viciric hilen artetic: igan cen ceruetara. Iarriric dago Iainco Aita bothere guzia duenaren escuineco aldean: Handic ethorrico da hilen eta vicien iuiatcera. Sinhesten dut Espiritu saindua baithan, Eliça Catholica Saindua, sainduen partaletasuna, bekhatuen barkhamendua, haraguiaren piztea, seculaco Vicitcea. Hala da (Haranburu, 5-6).

CREDO IN DEUM

Sinhesten dut Iainco Aita bothere guztia duena, cerüaren eta lurraren eguilea baithan. Eta Iesu-Christo haren seme bakoitz gure Iauna baithan, cein concebitu baitcen Espiritu sainduaren obraz, sorthu cen Maria Virgina ganic: pairatu çuen Poncio Pilatusen manuaren azpian, crucificatu çuten, hil cen, eta ehorci çuten: iausti cen ifernuetara: iaiqui cen biciric hirugarren egunean hilen artetic: ikan cen cerüetara, iarriric dago Iainco Aita bothere guztia duenaren escuiñeco aldean: handic ethorrico da hilen eta bicien iulgatcera. Sinhesten dut Espiritu saindua baithan, Eliça Catholica saindua, Sainduen partaletasuna, bekatuen barkamendua, haraguiaren piztea, bethiere iraunen duen bicitcea. Hala da salbatçaillea (Materre, 3-5).

Andre Virginari Othoitça.

Agur errequina, misericordiaren Ama, Vicitcea, eztitasuna, eta gure esperança. Agur çure gana gaude oihuz euaren seme desterratuoc: çure gana gaude haxbeherapenez ayez eta nigarrez nigarrezco haran hunetan: ea bada gure arartecoa, ceure begui misericordiazco horiec itçul itçatçu gure gana. Eta Iesus benedicatua çure sabeleco fruitua eracux diaçaguçu desterru hunen ondoan. O bihotz bera! ô Vrricalmenduxua! ô Maria Virginia ezta. Biz hala (Haranburu, 6-7)

Hirur bertute Theologalac.

Fedea, espezança, caritatea (Haranburu, 23).

Laur vertute cardinalac.

PRudencia, Iusticia, Temperancia eta bortistasuna (Haranburu, 24).

Eliçaco çazpi Sacramenduac.

1. Bathaioa,
2. Confirmacinoa,
3. Gorputz saindua,
4. penitencia,
5. oliadura edo Anuncioa,
6. ordena edo Apeztasuna,
7. Ezconça (Haranburu, 24).

SALVE REGINA.

Agur Errequina misericordiaren ama, bicitcea, eztitasuna, eta gure esperança agur. çure gana gaude oihuz Euaren seme desterratuoc: Çure gana gaude hatsbeherapenez, ayez, eta nigarrez nigarrezco haran hunetan. Ea bada gure arartecoa, çure begui misericordiazco horiec itçul itçatçu gure gana: Eta Iesus benedicatua çure sabeleco fruitua eracuts diaçaguçu desterru hunen ondoan. A bihotz bera, a vrricalmendutsua, a Maria virgina ezta (Materre, 5-6)

VERTHUTEAC

[...] Theologalac dira, Fedea, Esperança, eta Caritatea.

Cardinalac dira, Prudencia, Iusticia, Temperancia, eta Borthitztasuna (Materre, 18)

SAGARAMENDUAC.

Eliçaco Sagaramendu sainduac dira çazpi.

1. Bathayoa.
2. Confirmacinoa.
3. Gorputz saindua.
4. Penitencia.
5. Oliadura, edo Anuncioa.
6. Ordena.
7. Ezcontça (Materre, 17).

Espiritu sainduaren çazpi dohaiñac.

1. Cuhurcia,
2. Adimendua
3. Conseillua,
4. Bortiztasuna,
5. Iaquintasuna,
6. Pietatea,
7. Iaincoaren beldurtasuna (Haranburu, 25).

Çazpi bakhatu mortal buruçaguiac.

Bekatu mortal buruçaguiac dira çazpi.

1. Vrgultutasuna,
2. Auaricia,
3. emacoitasuna,
4. Imbidia,
5. Gormandiça,
6. colera,
7. naguitasuna» (Haranburu, 26).

ESPIRITU SAINDUAREN dohaiñac.

Espiritu sainduaren dohaiñac dira çazpi.

1. çuhurçia.
2. Adimendua.
3. Conseillua.
4. Borthitztasuna.
5. Iaquintasuna.
6. Pietatea.
7. Iaincoaren Beldurtasuna (Materre, 23-24).

BEKATU MORTAL buruçaguiac.

Bekatu mortal buruçaguiac dira çazpi.

1. Vrguillutasuna.
2. Auaricia.
3. Haraguizco bekatua, edo emakhoitasuna.
4. Imbidia.
5. Gula, edo sabeldarrayotasuna.
6. Hasserretassuna.
7. Naguitasuna (Materre, 26-27)

OHARRA Materren BEKATU MORTAL buruçaguiac [...] *Çazpi bekatu mortalen erremedioac* delakoaz (27-28 or.):

Nabarmena bezain ezaguna da 1623ko edizio honetako akatsa. Ez editorea ez zuzentzaileak ez bide ziren ohartu 28. orrialdean, lerro pare bat edo ezabaturik uztean, «naguitasunaren» bekatu buruzagiari zegokion erremedioa ematen zitziola «hasserretassunaren»-ari eta, azken batean, oker hartaz gainera, erremedio eta bekatu mortal baten faltan geratu zela atal garrantzitsu hura. Parentesi barnean jarritakoa falta zaio Materrenari: «6. Hasserretassunaren contra, [*Paciencia*. 7. *Naguitasunaren contra*] Diligencia, erne eta iratçarri içaitea».

Hauquen contraco çazpi verthuteac.

1. Humiltasuna,
2. liberaltasuna,
3. castitea,
4. onheriztea,
5. sobretasuna,
6. paciencia,
7. deliencia espirituala edo debocinoa (Haranburu, 26-27).

Gorputceco çazpi obra misericoriazcoac.

1. Gosse dena bazcatcea,
2. egarri denari edatera emaita,
3. erromerian dabilçanac eta berce beharrac ostatatcea,
4. billuçak beztitcea,
5. eriac, Carcelecoac eta berce beharrac hautemanic consolatcea,
6. Gathibuac atheratcea,
7. hilac ehortztea (Haranburu, 28).

BEKATU MORTAL *buruçaguiac.*

[...] *Çazpi bekatu mortalen erremedioac.*

Çazpi bekatu hauquen contra badira çazpi erremedio.

1. [...] humiltasuna.
2. [...] liberaltasuna.
3. [...] castitatea, emaztetaric apart egoitea.
4. [...] soberania.
5. [...] Abstinencia, neurritz iattea eta edatea.
6. [...] Diligencia, erne eta iratçarri içaita (Materre, 27-28) (ikus amaierako oharra).

OBRA MISERICORDIAZCOAC

[...] *Gorputçecoac dira hauc.*

1. Gosse denari iattera emaita.
2. Egarri denari edatera eskentcea.
3. Erromerian dailçanen, eta bertce beharren osatatcea.
4. Bilucien bestitcea.
5. Erien eta garcelan daudenen visitatcea, hautemaita, eta consolatçea.
6. Gathibuen libratcea eta atheratcea.
7. Hilan ehortztea (Materre, 20-22)

Arimaren gazpi obra misericordiazcoac.

1. Eztaquienari irakhastea,
2. huxeguleac corregitcea,
3. beharrei conseillu ona emaita,
4. Tristeac consolatcea,
5. Bidegabeac pacienqui pairatcea,
6. offensac barkhatcea,
7. Viciac gatic hilac gatic eta gaizqui eguiten deraucutenac gatic othoitz eguitea (Haranburu, 29)

OBRA MISERICORDiazcoac.

[...] Arimaco gazpiac dira hauc.

1. Eztaquienari eracustea.
2. Bekatorearen corregitcea eta cençatcea.
3. Beharrea dagoenari conseillu onaren emaita.
4. Tristeen consolatçea.
5. Bide-gabeen pacientqui pairatcea.
6. Gaizqui egulei barkatcea.
7. Bicien gatic, hilen gatic, eta gaizqui eguiten deracutenac gatic othoitz eguitea (Materre, 20-21)

Corci dohaxutasunac

1. Dohaxu dira gogoz eta Borondatez pobre direnac: ecen hequençat da ceruetaco erresuma.
2. Dohaxu dira emeac eta mansoac: ecen lurra beretuco dute.
3. Dohaxu dira nigarrez daudenac: ecen consolatuac içanen dira.
4. Dohaxu dira gosse eta egarri direnac: ecen assesiatuac içanen dira.
5. Dohaxu dira misericordiazcoac: ecen ardiexico dute misericordia.
6. Dohaxu dira bihotz garbiac dituztenac: ecen icusico dute Iaincoa.
7. Dohaxu dira baquezcoac: ecen Iaincoaren Vme deituco dira.
8. Dohaxu dira ungui eguitea gatic nequeac daramatcitenac: ecen hequençat da ceruetaco erresuma (Haranburu, 29-31)

ÇORTCI DOHAT*sutassunac.*

Cortci presuna suerte dohatsu direla erraiten du gure Salbatçailleac bere Euangelioan, eta baitira hauc.

1. Gogoz eta borondatez probe direnac
2. Presuna emeac eta mansoac.
3. Nigar eguiten dutenac.
4. Iusticia gosse eta egarri direnac.
5. Misericordia eguiten dutenac.
6. Bihotcez jahu direnac.
7. Presuna baquezcoac.
8. Iusticia gatic persecucioneac eta trabailuac pairatcen dituztenac (Materre, 24-25)

*Espiritu sainduaren contraco sei
bekhatuac.*

1. Obra onic eguin gabe salbatuco dela ustatcea, edo penitenciaric eguin gabe barkhamendu içaitera presumitcea.
2. Iaincoaren misericordiaz exitcea eta desesperatcea.
3. Hobequi bekhatu eguitea gatic eguia eçagutuaren contra ioaitea.
4. Berceren ontasun espiritualaz damu harcea.
5. Bekhatutan ixutucuric eta gogorturic egoitea.
6. Bere bekhatuan eta penitencia gabe hilcea
(Haranburu, 31-32)

O Maria Virgina loriaz bethea, aitaren alaba, semearen ama, espiritu sainduaren esposa, Trinitate sainduaren egoitça sacratua [...] (Haranburu, 69-70)

Cofessa aicineco othoitça (Haranburu, 186)
[...] çure maiestatea gana [...] (Haranburu, 186)
[...] ni ardi errebelatua [...] (Haranburu, 187)
Biz hala (Haranburu, 198)

*ESPIRITU SAINDUAREN contraco
bekatuac.*

[...] dira sey.

1. Iaincoaren misericordiaz etsitcea eta desesperatcea.
2. Obra onic gabe salbatuco dela vste içaitea eta presumitcea.
3. Eguia iaquinaren eta ezagutuaren contra ioaitea.
4. Bertceren ontassun espiritualaz damu hartcea.
5. Bekatutan itsuturic eta gogorturic egoitea.
6. Azquen finean penitenciaric eguin gabe bekatu mortaletan hiltcea
(Materre, 28-29)

Cu çara Aita cerucoaren alaba, haren semearen ama Espiritu Sainduaren esposa, Iaincoaren etchea [...] (Materre, 287).

Cofessatu baiño lehen erraiteco Othoitça (Materre, 223)
[...] çure maiestatearen aicinean [...] (Materre, 223)
[...] ardi errebelatua beçala aldaratu naiz [...] (Materre, 225)
Biz hala (Materre, 237)

<p><i>Cofessa ondoco othoitça</i> (Haranburu, 195) [...] esquerrac eta laudorioac derauzquitçut [sic] [...] (Haranburu, 196) Biz hala (Haranburu, 198)</p>	<p><i>Cofessatu ondoan eguiteco Othoitça</i> (Materre, 238) Esquerrac eta laudorioac emaiten derauzquitçut [...] (Materre, 238) Biz hala (Materre, 246)</p>
<p><i>Errecibi aiticineco Othoitça</i> (Haranburu, 198, 206) Biz hala (Haranburu, 200)</p>	<p>Gorputz Saindua errecibitu baiño lehen eguiteco <i>Othoitça</i> (Materre, 246) Biz hala (Materre, 257)</p>
<p><i>Errecibi ondoco othoitça</i> (Haranburu, 213, 216, 219, 222, 224, 227) Esquerrac eta laudoriac [sic] derauzquitçut [sic], ô Iaun pietate-duna [...] (Haranburu, 219) Biz hala (Haranburu, 216, 219, 221, 224, 227, 231)</p>	<p>Gorputz Saindua errecibitu ondoan eguin behar den <i>Othoitça</i> (Materre, 258) Esquerrac eta laudorioac emaiten derauzquitçut, neure Iangoicoa [...] (Materre, 258) Esquerrac eta laudoriac [sic] errendatçen derauzquitçut [...] (Materre, 196) Biz hala (Materre, 268)</p>
<p><i>Parabisuco saindu guciei othoitça</i> (Haranburu, 260) [...] çuec Iaincoaren laudori eternaletan añhitz loria, bozcario eta axeguin seculacotz seguratuqui dastatcen duçue Aisia handian: Oraino gu bekhatore pobreoc desterruan vici gara [...] (Haranburu, 261)</p>	<p>Parabisuco Saindu guztiei eguiteco <i>Othoitça</i> (Materre, 299) Cuec seguratu duçue çuen salbamendua, baiña gu ikaraz gabilça, ici eta beldur gara [...] (Materre, 300)</p>

Eliçan sarcean.

O Iauna, ô verthuten Iaincoa! [...] ni ere heldu naiz etche saindu hunetara çu laudatceco eta neure bihotz guciaz çu adoretceco borondate deliberatu batequin. Biz hala (Haranburu, 277-278)

Ur benedicatua harcean.

Garbi naçaçu, o Iauna, ceure garaciaren ihinçaz, eta elhurra baino churiago içanen naiz. Biz hala (Haranburu, 278)

Sacramenduaren aiticinean.

Adoratcen çaitut ahalic humilquiena Iesu Christo ene Iaunaren gorputz preciatua [...] sacramendu saindu hunetan estalia [...] çuc munduaren salbamendutan eguin duçun balentia handi hura gatic (Haranburu, 278-279)

Eliçan sartcen çarenean erraçu hunela.

Etche saindu hunutan sartcen naiz, Iainco handia, çure Maiestate saindua adoratu eta laudatu nahiz (Materre, 192)

Guero har eçaçu ur benedicatua, erraiten duçula.

Garbi naçaçu Iauna ceure garaciaren uraz, eta eguinen da ene arima elhurra beçain juri (Materre, 191-192)

[...] Guero ceiñaturik har eçaçu ur benedicatua (ohearen aldean behar baita eduqui) erraiten duçula. Garbi naçaçu Iauna ceure garaciaren uraz, eta eguinen da ene arima elhurra beçain juri (Materre, 181-182)

Guero belhaurico iarriric saluta eçaçu

Sagaramendu saindua erraiten duçula:

Adoratcen çaitut humilqui, Iesu-Christo ene Iaunaren gorputz preciatua, Sagaramendu horretan estaliric çaudena, ceren salbatu baituçu mundua ceure Passione sainduaz (Materre, 193)

Adoratcen çaitut humilqui [...] (Materre, 183)

[...] emaiten deratçut milla laudorio eta milla esquer [...] (Haranburu, 279) Esquerrac eta laudorioac derazquitçut [...]» (14 aldiz: Haranburu, 281-288)

Esquerrac eta laudorioac emaiten derauzquitçut [...] (Materre, 183, 238).

«Esquerrac eta laudorioac errenda derauzquitçut [...] (Materre, 196, 198, 200, 202, 203, 205).

Meça hastean.

Iaincoaren Amorioa nola baita neurriric gabea [...] bere Passione sainduaren orhoitçapen digne hunetan [...] gure gatic ordenaturic. [...] sacrificio haren merecimenduac ene gogora bitça meça saindu hunetan orduco verthutez ni behar beçala baliatzea gatic. Biz hala (Haranburu, 289)

Meça saindua nola baita sacrificioa gure

Salbatçailleac berac bere heriotçe eta Passione Sainduaren orhoitçapenatan ordenatua [...] (Materre, 188) [...] ceure Passione sainduaren orhoitçapenatan [...] ordenatu cenduena. [...] non Passione saindu haren fruituac eta merecimenduac ene arimaren gaiñean errecibi ditçadan Sacrificio hunen verthutez. Biz hala (Materre, 194-195)

Meça erraitetan eta noiz nahi erraiteco mysterioac.

Iesu Christo ene salbatçaillea, esquerrac eta laudorioac errendatcen derazquitçut [...] issuri cenduen ceure odol preciatua gatic, eta othoitcez nagotçu [...] (Haranburu, 290-291)

Bigarren mysterioa.

Iesu Christo ene salbatçaillea,
 esquerrac eta laudorioac errendatcen
 derazquitçut, Getsemanico baratcean
 tristea odol icerditan ceneundela
 ceure gorputcetic issuri cenduen odol
 preciatua gatic; eta othoitcez nagotçu
 orduan sentitu cenduen tristecia
 handi hura gatic eta odol issurce
 haren balioa gatic othoi eman
 diaçadaçun neure bekhatuez halaco
 Vrriquimenduaren içaiteco garacia,
 non çure odolezco icerdi haren ordain
 nic ere dolore huxez issur deçadan
 neure beguietatic Vr eta nigar halaber,
 o Iauna, lehen beçala (Haranburu,
 292-293)

Laurgarren mysterioa.

Iesu Christo ene salbatçaillea,
 esquerrac eta laudorioac errendatçen
 derazquitçut, Pilatusen manuz harroin
 batequin lothuric açote colpez ceure
 gorputz sacratua soldaduec deseguin
 ceratçutenean issuri cenduen odol
 preciatua gatic. Othoitcez nagotçu
 orduco dolore handi hura gatic eta
 bilhatatce haren balioa gatic nahi
 duçun ene arima infernutic beguiratu
 (Haranburu, 294-295)

Lehen misterioa.

Iesu-Christo ene Salbatçaillea,
 esquerrac eta laudorioac errendatçen
 derazquitçut ceren Getsemanico
 baratcean gure gatic hain tristatu
 baitcinen, non othoitçez ceneundela
 odolezco icerdia çure gorputcetic
 ilquiric lurreraifño issuri baitcen.
 Othoitçez nagotçu odol preciatu
 haren baliotasuna gatic, eta çuc
 orduan sentitu cenduen tristecia handi
 hura gatic, eman nahi derautaçun
 halaco vrriquimenduaren neure
 bekatuez içaiteco garacia, non çure
 odolezco icerdi haren ordain issur
 deçadan nic ere dolore hutsez neure
 beguietatic vr eta nigar [...] (Materre,
 196-198).

Bigarren misterioa.

Iesu-Christo ene Salbatçaillea,
 esquerrac eta laudorioac errendatcen
 derazquitçut ceren ceure odol
 preciatua issuri baitcenduen noiz ere
 Pilatusen manuz harroin batequin
 lothuric, soldaduec çure gorputz
 sacratua açote colpez deseguin eta
 larrutu bait çuten. Othoitcez nagotçu
 odol preciatu haren balioagatic, eta
 çuc ordu hartan sentitu cenduen
 dolore handi hura gatic, nahi
 derauquidatçun neure bekatu guztiac
 barkatu eta hequen gatic merci
 ditudan gaztiguetic ere nahi nauçun
 halaber libratu (Materre, 198-199)

Seigarren misterioa

Iesu Christo ene salbatçaillea,
 esquerrac eta laudorioac errendatcen
 derazquitçut, soldaduec makhila
 colpez arance puntac heçurrean
 barrena sarthuric, eta arancezco
 Khoroz ceure buru benedicatua
 çaurthuric issuri ceitçun odol
 preciatua gatic. othoitcez nagotçu
 odol saindu haren causaz eta ordu
 hartan iragan cenduen dolore handi
 hura gatic nahi derataçun eman
 bihotcezco vrriquimendu bat eta
 vrriquimendu haren puntaz neure
 arima hain bortitzqui çaurthu, non
 eguiazco penitencia eguiten dudala
 loriazco Khoroa ardiex deçadan
 ceruco erresuman. Halaber
 (Haranburu, 297-298)

Bederatçigarren misterioa.

Iesu Christo ene salbatçaillea,
 esquerrac eta laudorioac errendatcen
 derazquitçut, çuc Calvariaco mendian
 burdinazco ice handi batez ceure escu
 ezquerra gurutcearequin soldaduec
 itçatu ceratçutenean issuri cenduen
 odol preciatua gatic. Orhoitez
 nagotçu orduco martilu colpec eguin
 ceratçuten dolore contutan [...] (Haranburu, 301)

Hirugarren misterioa.

Iesu-Christo ene Salbatçaillea,
 esquerrac eta laudorioac errendatcen
 derauzquitçut ceren ceure odol
 preciatua issuri baitcenduen noiz ere
 soldaduec arancezco khoroa çure
 buruaren gaiñean eçarriric, eta
 maquila colpez arance puntac
 heçurrean barrena sarthuric, çure buru
 benedicatua cilhatu eta çaurthu
 baitçuten inguru guztietan. Othoitcez
 nagotçu odol preciatu haren amore
 gatic, eta ordu hartan iragan cenduen
 dolore handi hura gatic, nahi
 derautaçun eman bihotcezco
 vrriquimendu bat, eta vrriquimendu
 haren puntaz neure arima hain
 borthizqui çaurthu eta cilhatu, non
 eguiazco penitencia eguiten daudala
 loriazco koroa ardiets deçadan ceruco
 erresuman (Materre, 200-201)

Bortzgarren misterioa.

Iesu-Christo ene Salbatçaillea,
 esquerrac eta laudorioac errendatcen
 derauzquitçut, ceren ceure odol
 preciatua issuri baitcenduen noiz-eta
 Calvariaco mendian soldaduec ceure
 escuac eta oiñ sacratuac itce lodiz eta
 borthitez gurutcean itçatu
 baitcerauzquitçuten. Odol preciatu
 haren baliotasuna gatic, eta orduan
 sentitu cenduen dolore handi hura
 gatic [...] (Materre, 203-204).

Hamargarren misterioa.

[...] Othoitzez nagotçu odol issuri haren balioa gatic eman diaçadaçcun halaco garacia [...]; hunetaracotz othoi ceure berdurtasunaren itceaz gorputçça eta espiritua itça diatçadatçu; eta halaco moldez lot eta ios naçaçu gurutcean, non ene desirapenen oiñac eztaitean behaztopa, aiticic çure borondatearen arauera bethi vici nadin. Halaber (Haranburu, 302-303)

Hamairurgarrena misterioa.

Iesu Christo ene salbatçaillea, esquerrac eta laudorioac errendatcen derazquitçut, çuc ceure gorputz sacratua soldaduec gurutcearequin batean alchatu ceratçutenean, escuetaco eta oiñetaco çauriac gorputçaren balençaz gaizcoaturic eta handituric issuri cenduen odol preciatua gatic. Odol preciatu haren merecimendua gatic eta çuc orduan pairatu cenduen dolore handi hura gatic, othoi eman diaçadaçu lureco gaucetaric halaco moldez apartatceco garacia, non cerucoëtara bethi espiritua alchatcen dudala, hetan eçar deçadan neure bihotça eta neure contentamendu gucia. Halaber (Haranburu, 305-306)

Bortzgarren misterioa.

[...] ceure odol preciatua issuri baitcenduen [...]. Odol preciatu haren baliotasuna gatic [...] itça diaçadaçu, othoi, neure gorputça eta espiritua ceure beldurtassunaren itceaz. Eta halaco moldez çurequin lot eta ios naçaçu gurutcean, non ene guthicia gaixtoen arauaz ez nadin guehiago bici, çure borondatearen baiçen (Materre, 203-205)

Seigarren misterioa.

Iesu-Christo ene Salbatçaillea, esquerrac eta laudorioac errendatcen derazquitçut ceren ceure odol preciatua issuri baitcenduen noiz-eta soldaduec çure gorputz sacratua gurutcean itçaturic ailtchatu baitçuten airean gora, eta haren pisutasunaz handitu eta gaizcoatu baitciren çure escuetaco, eta oiñetaco çauriac- Othoitzez nagotçu odol preciatu haren merecimendua gatic, eta orduan pairatu cenduen dolore handi hura gatic, nahi derautaçon eman lureco gaucetaric halaco moldez apartatceco garacia, non cerucoetara espiritua ailtchatcen dudala, hetan eçar deçadan neure bihotça eta contentamendu guztia (Materre, 205-207)

Habamorzarren mysterioa

Iesu Christo ene salbatçaillea,
esquerrac eta laudorioac errendatcen
derazaitçut, Cuc ceure saihexetic
Longis soldaduac bere dardoaren
puntaz çu gurutcean hilez gueroz
cilhatu cinituenean issuri cenduen
odol preciatua gatic. Orduco odol
issurce balioso hura gatic çaurt
diaçadaçu othoi neure arima ceure
amorioaren dardoaz eta sar naçaçu
parabisuco lorian, ceinen athea idequi
baitcenduen ceure saihexetic ceure
odol preciatua issurtean. Halaber..
Pater, Ave, Credo, Gloria Patri,
Requiem (Haranburu, 308-309)

Çazpigarren misterioa.

Iesu-Christo ene Salbatçaillea, esquer
eta laudorio derautçut ceren ceure
odol preciatua issuri baitcenduen noiz-
eta gurutcean hilez gueroz çure
saihetsa soldadu batec dardo puntaz
idequiric odola vrarequin athera
baitcerautçun. Odol preciatu hura
gatic çaurt diaçadaçu, othoi, neure
arima ceure amorioaren dardoaz eta
sar naçaçu Parabisuco lorian, ceñen
athea idequi bait cenduen ceure odol
preciatuaren saihetsetic issurteaz.
Pater noster: Ave Maria (Materre, 207-
208)

Aita Iaincoari othoitça, meça erraitean.
 Aita eternala! çure seme bacoitçaren
 passionea declaratcen da meçaco
 sacrificio hunetan, noiz-eta eliça
 sainduaren intencionearequin batean
 sacrificio benedicatu hunetan
 sacrificatçaille apez hunec gure
 bekhatuen satisfacinotan offrendatcen
 baiteratçu ceure seme Iauna
 gurutcean hoben gabe gure bekhatuac
 gatic itçatu çutena. Aita handia, hau
 da Bildox eme hura! Hau da çure eta
 gure artean baquea eçarri çuen
 Guiçona! Hau da hobenic gabe
 pairatu duen Iauna! Hau içan cen
 escuetan eta oinetan itçatua;
 arancezco Khoroaz buruan cilhatua;
 açote colpez larruturic çathicatu;
 burutic oinetaraino odolztatua; alde
 gucietaric penaz eta doloz inguratua;
 guztiz deseguina eta guiçonaren
 figuraric ezpa iduriric etçuena
 beçalacatu. Hau cegoen gurutcean
 burua beheituric; beguiac cerraturic;
 beguitarte horituric; saihexa
 idequiric, bessoac çabalduric; çangoac
 hedaturic; çauriz betheric; [...] eta
 miembro guztietan terriblequi
 deseguinic. A! Caritate handia!
 Ontasun paregabea! Amorio
 miraculluzcoa! Hux eguiten du
 cerbitçariac eta haren partez pagatcen
 du Nabusiac. Guiçona
 gathibutasunetic libratcea gatic bere
 vicia emaiten du Iaincoaren semeac:
 hobenduriac mereci dituen gatziguac
 pairatcen ditu hoben gabeac.

Otoitça.
 Aita eternala cerüaren eta lurraren
 egulea, offerendatcen derautçut Eliça
 sainduaren intencionarequin batean,
 ceure seme bacoitçaren Passionea,
 Sacrificio hunetan representatcen
 dena, gure becatu guztien
 satisfacinoetan. Beha eçaçu ceure
 Maiestatearen tronutic nor den nic
 presentatcen derautçudan haur, cer
 pairatu duen, eta noren gatic: Haur da
 çure seme hoben-gabe Gurutcean
 itçatu çutena. Haur da Sacrificatçaille
 eternala, baquezco sacrificioa
 Calvarioco mendian offerendatu
 derautçuna. Haur da Bildots notha-
 gabea, deusetan hutsic eguin gabe bere
 bicia galdu duena. Orhoit çaita nola
 içan cen escuetan eta oinetan itçatua,
 arancezco coroaz buruan cilhatua,
 açote colpe hutsez larruturic çathitua,
 burutic oinetaraino odolstatua, alde
 guztietaric penaz eta doloz
 inguratua, guztiz deseguina, eta
 guiçonaren figuraric edo iduriric ez-
 tuena beçala bilhacatu: Gurutcean
 nola cegoen burüa beheituric,
 beguiac cerraturic, beguitarte
 horituric, saihetsa idequiric, bessoac
 çavalduric, çangoac hedaturic, çauriz
 betheric, eta bere miembro guztietan
 deseguinic [...] A Caritate handia!
 Ontasun paregabea! Amorio
 miracuilluzcoa! Huts eguiten du
 cerbitçariac, eta haren partez pagatcen
 du Iaunac: Gathibutasunetic
 guiçonaren libratcea gatic emaiten

Bekhaturic eguin eztuenac eta ecin eguin ere deçaqueienac hartu ditu bere gainera munduco bekhatu guztiac. Aita Iustua eta Aita pietatezcoa! Beha diaçoçu pietatezco obra handi huni: beha diaçoçu hunen baliotasunari: beha eçaçu cer eta cembat mereci duen çure aiticinean dolozco heriotce harc. Hau da ahal datequeien offerendaric baliosena eta bai çure gogaracoena ere. Hau da çorraren pagamendua baino guehiago millatan pairatu duena. Ea beraz aita cerucoa, errecibi eçaçu sacrificio hau beguitarte onez, eta gueure indignetasuna gatic eztiagaçuula haren fruitua errefusa, aiticitic duçun othoi gure bekhatuen gainean misericordia eta pietate. Barkha diatçagutçu guc eguin ditugun huxac eta Khen diatçagutçu mereci ditugun gaztiguac.

O Aita eternala! Gomendatcen derazquitçut munduco estatuac eta necessitateac hala espiritalac nola temporalac. Gomendatcen deratçut Eliça Catolica ceure Esposa. Gomendatcen deratçut Aita saindua ceure Bicariora, Eliçaco berce Superioac eta Gobernariac. Gomendatcen deratçut gure erregue Iauna, Prince guiristinoac, herrietan cargu dutenac, gure haurrideac, ahaideac, adisquideac eta vngui-guile guztiac. Guehiago, ô Iauna, converti itçatçu bekhatoreac, consola itçatçu tristeac, senda itçatçu eriac,

du bere bicia Iaincoaren semeac: Hobenduriac mereci dituen gaztiguac pairatcen ditu hoben-gabeac: Eta becaturic eguin ez-tuenac hartu ditu bere gaiñera munduco becatu guztiac. Beha diaçoçu, Aita cerucoa, pietatezco obra handi huni, beha diaçoçu hunen baliotasunari: beha eçaçu cer eta cembat çure aiticinean mereci duten hain pena eta dolore handiec, cer mereci duen heriotce dolozco harc, eta hequen verthutez barca diatçaçu gure becatuac, eta khen mereci ditugun gaztiguac. Haur da ahal datequeyen offerendaric baliosena, eta bai çure gogaracoena ere: Eta handic daducagu ecen gure çorraren pagatceco asco, eta are millatan guehiago ere ba-dela [...] Errecibi eçaçu bada, Aita cerucoa, offerenda haur beguitarte onez, eta duçun duçun othoi gure becatuen gaiñean misericordia eta pietate. Ez-tiagaçuula Sacrificio hunen fruitua errefusa gure indignetasuna gatic [...] Hunequin batean gomendatcen derauzquitçut munduco estatu guztiac, eta necessitateac hala espiritalac nola temporalac. Eliça Catholica çure Esposa, Aita saindua çure Bicariora, Eliçaco bertce Superiorac eta Gobernariac, Gure Erregue Iauna, Prince Guiristinoac, herrietan cargu dutenac, gure haurrideac, ahaideac, adisquideac, eta ongui-eguale guztiac. Converti itçatçu becatoreac, consola itçatçu tristeac, senda itçatçu eriac,

fabora itçatçu beharrac, eta salbamenduco portura hel itçatçu ixasoan dabilçanac. Fede saindura ekhar itçatçu paganoac, bidera itçatçu errebelatuac, beguira gaitçatçu gaitcetaric: eman diaçaguçu gueure denboran baquea; eta guiristino fidelen arimac Purgatorioco penetaric athera itçatçu; finean eman diaçadaçu çure cerbitçu sainduan bethi empletatceco garacia, bicitce hunen ondoan parabisuco loria ardiestea gatic. Biz hala (Haranburu, 310- 316)

Marinelen debocinoa, eta lehenic goiceco gomendioa (Haranburu, 383)

Ichilic erraiten dira, baina laur hautçaz berceac ihardexica, eta bati bercec elkhar adi deçaqueten beçain gora ihardesten deraucatela (Haranburu, 388)

Bercetan non nahi beçambat ixasoan escu duzu Iainco guciz botherexua! Laudatcen eta ahal beçambat adoratcen dugu çure Maiestate saindua, esquerrac eta laudorioac emaiten derazquitçugula orai artean errecibitu ditugun ontasun guztiaç gatic eta beregainqui iragan gauëan peril gucietatic beguiraturic egun honen ikhusteco eman deracuçon garacia gatic [...] (Haranburu, 390-391)

fabora itçaçu beharrac, eta salbamenduco portura hel itçaçu itsasoan dabilçanac. Fede saindura ekar itçaçu Paganoac, jujen itçaçu errebelatuac, beguira gaitçaçu gaitcetaric, eman diaçaguçu baquea gueure demboran, eta Guiristino fidelen airmac athera itçaçu Purgatorioco penetaric. Eta finean eman diaçaguçu çure [...] çure cerbitçuuan empletatceco, non bicitce hunen ondoan ardiets deçadan Parabisuco loria. Biz hala (Materre, 212-222)

Marinelec nola eguin behar dituzten bere othoitçac itsasoan dabilçan demboran (Materre, 325)

Eta hauquen ondoan erran beça çuetaric batec appur bat gora eta haguiz orai hemen ibenico dudan othoitza (Materre, 327-328)

Iainco Iauna guciz botheretsua, huna [...] çure Maiestate sainduaren aiticinera, çor derautçugun ohorearen eta laudorioaren ahal beçanbat errendatcera. Adoratçen çaitugu humilqui gueure indar guztiaz [...] Esquerrac emaiten derauzquitçugu çure ganic orai artean errecibitu ditugun ontasun guztiez, eta beregainqui ceren ioan den gauëan peril guztietaric beguiratu baicaitutçu (Materre 328-329)

Bercetan non nahi beçambat ixasoan
 escu duzu Iainco guciz
 botherexua! (Haranburu, 390)
 [...] othoizten çaitugu, arren ceure
 itçalaren azpian faboratuac eduqui
 gaitçatçun (Haranburu, 391)

[...] eta eman diaçagaçu egungo
 egunean bekhaturic ez eguitemo
 dohaina guc eguinen, erranen eta
 pensatuco dugun gucia çure ohoretan
 eta laudoriotan guerthatcea gatic.
 Halaber gure ganic aldera itçatçu
 incuntru gaitz guciac [...] Benedica
 eçaçu gure lana [...] Iguçu çure
 amorioan eta çure berdurtasunean
 egun hunen iragaiteco garacia
 (Haranburu, 391-392)

Aingueru saindua Iaincoaren pietatez
 ene beguiratceco cargua hartu
 duçuna, argui diaçadaçu othoi egun
 hunetan, goberna naçaçu eta beguira
 gaitcetatic. Biz hala (Haranburu 393-
 394)
 Aingueru saindua, Iaincoaren pietatez
 ene beguiratceco cargua hartu
 duçuna! gau hunetan otho[i] argui
 diaçadaçu, goberna naçaçu eta
 gaitcetic beguira. Biz hala (Haranburu
 398-399)

Iainco Iauna guztiz botheretsua,
 lurrean beçala itsasoan ere escu
 duçuna (Materre, 332-333)
 Fabora gaitçaçu bada ceure itçalaren
 azpian eçar gaitçaçu (Materre, 335-
 336)

[...] eguinen, erranen, eta pensatuco
 dugun guztia çure ohoretan eta
 laudoriotan guertha ditequeyen
 beçala. Ceure ontassuna gatic beguira
 gaitçaçu egungo egunean bekatu
 eguitetic: benedica eçaçu gure
 travaillua, eta iguçu çure
 beldurtasunean eta amorioan egun
 hunen iragaiteco garacia (Materre,
 330-331)

[...] beguira gaitçaçue incontru
 gaixtoetatic (Materre, 332)

Aingueru saindua, ene presunaren
 beguiratceco cargüa Iaincoaren
 pietatez hartu duçuna, argui
 diaçadaçu, othoy, gau hunetan;
 goberna naçaçu, eta beguira
 gaitcetatic. Biz hala (Materre 322)
 Eta çuec, o Aingueru sainduac gure
 beguiratceco eta gobernatceco [...]
 beguira gaitçaçue incontru
 gaixtoetatic. Biz hala (Materre, 331-
 332)

Iauna, çure escuetan gomendatcen dut neure arima: Iainco eguiatia rereditu nauçun beçala niçaz contu eduqui eçaçu. Biz hala (Haranburu 394)

[...] othoitcez gagozquitçu [...] gau hunetan gomendiotan har gaitçatçun ceure hegaleen itçalaren azpian (Haranburu, 396)

Tormenta alchatcean othoiçça
(Haranburu, 403)

O harmaden Iainco miragarria! Ençun gaitçatçu eta gueldi itçatçu haiceac, sossega uhinac, argui hodoiac, eder dembora, calma ixasoa, desequin Espiritu gaixtoaren indarra. Erakhux diaçaguçu ceruco arguia, Khen bihotceco tristura, eta ceure ance botheresuaz curaia diaçaguçu gueure espiritua; guc ere guere aldetic eztugu ahancico fabore hunen orhoitçapena; aiticic emendatcen garela çu laudatcea gatic eta lorificatcea gatic esquerrac emanen derauzquitçugu (Haranburu, 406-407)

Othoitz hunen aiticinean eta ondoan batçuec erran bitçate debotqui Virginaren Letharinac [...] (Haranburu, 407)

Cure escuetan eçarten eta gomendatcen dut, Iauna, neure arima: educaçu niçaz contu, hala nola redemitu bainauçu, Iainco eguiati çarena. Biz hala (Materre 322-323)

[...] othoitcez gagozquitçu har gaitçatçun egun çure faborearen azpian (Materre, 331)

[...] eçar diatçaguçu othoi gueure arimac eta gorputçac ceure hegaleen itçalaren azpian, eta beguira gaitçatçu gaurco periletaric (Materre, 342-343)

Itsasoan tormenta ailtchatcen denean erren behar diren Oracinoac (Materre, 354)

Salba gaitçatçu, Iauna [...] Gueldi itaçu haiceac, sossega itçaçu uhinac, argui itçaçu hedoyac, clara eçaçu dembora, eder eçaçu itsasoa, desequin eçaçu espiritu gaixtoaren indarra, erauts diaçaguçu ceruco arguia, khien diaçaguçu bihotceco tristura, eta aleguera gaitçatçu ceure consolamenduz. Orhoituco gara fabore hunetçaz bici garen egunetan, eta esquerrac emanen derauzquitçugu gueure ahal guztiaz» (Materre, 360-362)

«Ikus ba-deçaque tormenta ailtchatcen dela itsasoan, iar çaitetzte belhaurico eta erran itçaçue Andre dana Mariaren Letharinac [...]» (Materre, 354)